

Mijn onverschillige god

Een geloofsbelijdenis

Er zijn dingen die ik op moet schrijven. Schrijven wil ik over zaken die me te binnen zijn geschoten en door mijn hoofd blijven spoken. Ik weet dat ze allemaal verband met elkaar houden, en ik verlang ernaar dat verband helder te krijgen, aan te tonen en te laten zien. Maar naar het mij nu toeschijnt is dat een onbegonnen werk, want het geheel is zo gecompliceerd en toch zo simpel, zo immens en toch ook zo intens klein, zo uitgebreid en alomvattend en toch gecomprimeerd tot een enkel punt, zo vol tegenstellingen dat ik vrees dat het niet in woorden is voor te stellen. Hoe zou ik die zienswijzen, standpunten, kleine feitjes, waarheden als koeien en kanonnen allemaal keurig op een rij kunnen krijgen en in woorden vervat, in lopende zinnen van begin tot eind? Toch moet ik het verhaal dat ik in me voel broeden opschrijven; ik ben nu eenmaal een schrijvend mens. Ik moet schrijven, al was het alleen maar om vast te leggen voor ik vergeet, terwijl ik me er pijnlijk bewust van ben dat ik schrijvend alles kapot kan maken. Die laatste dreiging heeft de pen lang doen stokken in mijn hand en heeft me er tot nu toe van weerhouden een poging te wagen alle stukjes samen te voegen in een compleet verhaal. Uitstel, dat is het geweest. En uitstel mag in de volksmond tot afstel leiden, het is er niet aan gelijk. Ik kan niet langer aanzien hoe de tijd verstrijkt terwijl ik niets doe en alleen maar had willen doen. Die tijd is voorbij, ik ga aan de slag. Vluchten kan niet meer, de afgrond moet verkend worden, ontdekt, gecreëerd of anders vernietigd en tot zwijgen gebracht. Om te slagen moet ik tot op het kleinste detail nauwkeurig zijn en daarvoor moet elk onderdeelje worden uitvergroot en tot op de bodem onderzocht; elk element moet ontleed worden om te zien hoe de

wisselwerking in elkaar steekt en wat die wisselwerking op haar beurt weer veroorzaakt.

In dit prille stadium is het natuurlijk nog maar de vraag of mijn visie bestand zal zijn tegen deze vorm van ontleding en of ik de moed zal hebben mijn overtuigingen steeds weer te bevragen, ter discussie te stellen en misschien op losse schroeven te zetten. Want ik weet niet hoe ik mijn poging tot een einde zal brengen, of ik het doorzettingsvermogen heb, of ik uit handen zal blijven van de verstarring die taal met zich meebrengt. Ik heb er dan ook geen flauw benul van wat ik precies zal gaan schrijven. Concreet heb ik niet meer in handen dan fragmenten die mij suggereren dat er een verhaal bestaat. Hoe het er uitziet kan ik niet zien. Het schrijven wordt een avontuur. Ik weet niet wat de volgende zin me brengen zal, laat staan de volgende alinea. Wie weet wat ik allemaal zal bedenken en tegenkomen en hoe ingrijpend die vondsten zullen zijn, hoe de lijnen zullen wentelen en kronkelen, veelvormig als ze zijn. Het is een levend verhaal dat ik moet laten spreken en daarvoor kan ik op dit moment alleen een dringend beroep doen op de muzen. Zij moeten mij de kracht geven, het vertrouwen, de inventiviteit, de helderheid van geest, het hele complex aan deugden en ondeugden dat ik nodig zal hebben om werelden bij elkaar te brengen en in elkaar over te doen vloeien, om wat niet beschreven kan worden te laten klinken in dode en vastgedrukte taal. Voor elk woord zal ik ze nodig hebben.

Om te beginnen zal ik mij voorstellen, en ik zal er geen doekjes om winden. Ik ben de eerste persoon van dit verhaal, de ik. Ik ben Ik, hoewel ik naar mezelf zal verwijzen zonder hoofdletter. Ik zie geen noodzaak om mijzelf een andere naam te geven, want alle namen voldoen en in de loop van het verhaal zult u mij verschillende namen en gezichten kunnen geven. Voor het verhaal zelf is het echter van essentieel belang dat het geschreven is vanuit een ik. Anders zou het geen poot hebben om op te staan en daarmee geen bestaansrecht.

Ik dus. Ik ben geboren, zoals iedereen en daarmee beginnen ik en mijn verhaal.

Kwam in het licht en ik zag het, ik weet er niets meer van. Mijn leven begon in een wereld die al lang voor mij was geschapen en vormgegeven. Alles bestond al, en nu bestond ik precies in het midden van die voldongen feiten. Mijn vroegste herinnering is er een van onrecht. Het werd mij aangedaan en ik kon er niets tegen doen. Machteloos als ik was in een vreemde omgeving, omgeven door vreemde personen die mij volledig in hun macht hadden. Mijn verontwaardiging bleef in stilte.

Het gaat er niet om wat er op die bewuste dag precies gebeurde of om hoe verkeerd ik de zaak interpreteerde. Wat belangrijk is, is dat deze gebeurtenis voor mij het vroegste bewijs is dat ik besta. Dus was het een grote gebeurtenis, een mijlpaal. Ik was drie jaar en eindelijk besta ik. De wereld openbaarde zich aan mij voor de eerste maal. Ik ben ter wereld gekomen. Naast deze herinnering heb ik er nog vele, die vaak door elkaar liggen opgeborgen, geordend volgens een systeem dat met tijd en volgorde niets te maken heeft. Misschien beschouw ik die bepaalde eerste herinnering als de eerste omdat juist die zo nauwkeurig is gedateerd; er is maar een drietal dagen speling. Het moment is duidelijk verbonden aan een bepaald deel van mijn levensloop, die begon bij mijn geboorte, of daarvoor bij mijn conceptie, of daarvoor toen mijn ouders elkaar leerden kennen, of daarvoor, stevig verankerd in de geschiedenis en keurig verlicht door een jaartal en een datum. Hierover is zekerheid, vanaf dat moment ben ik een mens.

In de wereld waarin ik me ineens bevond ben ik beïnvloed door allerlei gebeurtenissen. De vroege zullen meer indruk op me hebben gemaakt dan de latere, natuurlijk rekening houdend met de intensiteit waarmee ik ze beleefde of waarmee ze zich aan mij opdrongen, met de duur van de gebeurtenissen, die zich menigmaal uitrekken over enkele jaren en soms over een leven of langer, en met de betekenis die andere mensen eraan hechtten waardoor ze via hen weer invloed uitoefenden op mij. In mijn vroegste jaren deden de gebeurtenissen zich louter voor en was ik een speelbal die verbaasd met zich liet sollen. Het was een chaos aan prikkels en stromen die op me

inwerkte en waar ik kop noch staart aan wist te ontdekken. Natuurlijk dacht ik hier en daar wel patronen te herkennen, maar als ik die dan uitprobeerde bleken ze vaak niet te stoelen op een werkelijkheid. Een enkele keer leek ik de spijker wel op de kop te slaan, en de patronen die voortkwamen uit die momenten kon ik uitbreiden en er op verder bouwen. Ik kon er verschillende onbegrepen prikkels aan verbinden en ik kon ze plaatsen ten opzichte van andere gevonden patronen. Op die manier probeerde ik de dingen in elkaar te passen en misschien iets te begrijpen. Dit deed ik intuïtief; mijn ontdekkingstocht was begonnen nog voor ik er erg in had en lang voordat ik daar erg in kreeg.

In de tussentijd zijn er allerlei dingen gebeurd, maar wat zou ik daar nu over moeten zeggen. Welke specifieke gebeurtenis zou hier op zijn plaats zijn als ik erover vertelde. Moet ik de dingen te berde brengen die je normaal gesproken vertellen zou, de gebeurtenissen die aanwijsbaar van grote invloed zijn geweest? Of juist die dingen die alleen op mij enige indruk hebben gemaakt? Van beide heb ik mijn deel gehad en beide zouden buiten hun context en in deze hun betekenis verliezen, juist doordat ze op deze plaats zoveel betekenis te verwerken zouden krijgen. Onder hun gewicht zou dit broze verhaal ineens storten, verkrumelen en tot niets vergaan. En zonder dit verhaal heeft het vertellen ervan geen enkele zin. Ik vertel ze morgen misschien wel aan een collega, dat lijkt me beter.

Een collega, jazeker, mijn ontdekkingstocht heeft zijn vruchten afgeworpen. Ik ben nu een gewaardeerd lid van de maatschappij der mensen. Ik heb werk waarbij ik mijn verstand en mijn vernuft mag gebruiken. Daarmee verdien ik een leven, en geld voor het bestaan. Tegenwoordig kan ik met de wereld omgaan en soms kan ik hem zelfs bespelen. Terwijl diezelfde wereld toch ook vaak recalcitrant blijft, omdat er meestal precies niet gebeurt wat ik had verwacht of gehoopt en omdat mijn eigen goed uitgewerkte patronen soms toch niet helemaal kloppen of gewoon niet volledig toepasbaar blijken op andere mensen. Wat dat betreft is er eigenlijk niet veel veranderd.

Op deze punten blijft mijn simpele wetenschappelijke aanpak van kracht. Ik neem theorieën aan omdat ze mijn wereld adequaat beschrijven, totdat zich iets voordoet dat, na uitgebreid onderzoek, niet met die theorieën blijkt te stroken. Die zijn dan toch niet zo adequaat als ze leken en ze moeten dus worden aangepast of zelfs radicaal overboord gezet. Andere theorieën moeten dan voor plausibel worden aangenomen. Dit proces zal oneindig doorgaan en ik weet dat ik mijn vinger nooit echt achter de waarheid zal kunnen krijgen. Maar ondertussen word ik meestal al wel geaccepteerd, met mijn fouten en mijn feilen en als ik honger heb ga ik naar de supermarkt. Die is hier vlak om de hoek. Mijn auto rijdt me iedere dag vredig naar mijn werk, muziek klinkt uit de stereo, het is mijn nieuwe cd.

Feit is dat mijn wereld vorm heeft gekregen. Ik besta echt, en ik doe het zelf. Ik heb mijn leven ingericht en dat inrichten heb ik zo kunnen sturen dat ik mijzelf in grote mate prettig voel. Mijn leven voelt aan alsof het van mij is en ik er zeggenschap over heb. Daar komt nog eens bij dat ik het gevoel heb dat er groei in zit, enige beweging, en de mogelijkheden zijn legio. Maar toch, ondanks alle goede vooruitzichten en omstandigheden, knaagt er iets aan de poten. Het zit me dwars en dat knagen weerhoudt me ervan me vol overgave in het leven te storten. Hetgeen aan me knaagt is het misschien triviale besef dat alles wat ik voor werkelijk heb bedacht slechts uit verzinsels bestaat, patronen die er net zo goed anders uit hadden kunnen zien. En iedere keer als een kleine en onbeduidende theorie die ik voor het gemak voor waar had gehouden op niets blijkt te stoelen, wordt dat knagen duidelijker hoorbaar. Het enige wat mij hiervan zou kunnen redden is irrationeel geloof in de soliditeit van mijn patronen. Helaas is geloof niet een gave die ik bezit, maar zonder geloof heeft mijn leven geen fundament en zweeft alles in het luchtledige. Een hele tijd kan dat goed gaan, maar als ik knaag, dan knaag ik grondig. Ik knaag tot er dingen instorten en als er iets instort zullen dat mijn zorgvuldig opgebouwde patronen zijn, waarmee direct mijn hele leven op zijn gat ligt. Want ook al zouden die patronen slechts fictief zijn, voor mij

zijn ze wel degelijk waardevol. Door die patronen weet ik wie ik ben. Door die patronen krijgt alles een plaats, zonder die orde zou ik niets kunnen herkennen en zou ik mijn weg niet kunnen vinden. Ik ontleen er mijn gedrevenheid aan. Ze stimuleren me. Dus zal ik ergens een grond moeten vinden waarin alles kan worden ingebed en een plaatsje krijgt. Een grond moet ik zien te vinden waarin ik kan geloven.

Wat ik hierboven beschreven heb is de achtergrond van dit verhaal. Een verhaal kan immers niet bestaan zonder een achtergrond, een kader waarin het zich thuisvoelt. Die achtergrond wordt gevormd door het feit dat ik met het materiaal om me heen mijn torens bouw die tot in de hemel reiken, waarna ik toe moet kijken hoe ze ineens storten. Daarna kan ik hetzelfde materiaal gebruiken om andersoortige torens te bouwen, nog hogere, bredere, steviger torens, waardoor het proces van verval anders of langzamer verloopt. Met kleine ingrepen kan ik dat proces versnellen of vertragen, maar in geen van de gevallen blijken mijn bouwsels gemaakt voor de eeuwigheid. Nirvana blijft buiten bereik, hoewel toch zeker het ultieme doel. Nirvana zou, om de twee metaforen in elkaar over te doen vloeien, een fundament zijn dat zo stevig is dat ik er torens op kan bouwen zoveel ik wil, maar dat ik die torens zelf omver zal moeten gooien. Daar kan ik oefenen naar hartenlust. Misschien bouw ik dan wel een toren waar ik zo'n groot genoeg in schep dat ik hem niet eens omver wil werpen; een beeld dat mij vervangt, waardoor ik eindelijk op zou kunnen houden met bestaan. Rust.

Die rust is het doel van mijn vertelling. Wat ik zal proberen te beschrijven is hoe ik de wereld zie en hoe ik denk dat in elkaar steekt wat bestaat. De wereld zoals ik die zie is vooral een persoonlijke wereld. Over de dingen die zich buiten mijn blikveld ophouden kan ik alleen maar speculeren, wat me er overigens niet van zal weerhouden dat ook uitvoerig te doen, maar steeds houd ik duidelijk zichtbaar in het achterhoofd dat iemand alleen iets kan beschrijven vanuit het eigen standpunt. Ik zal dus niet proberen die wetmatigheid te negeren of te verstoppen achter verschillende personages. Ik zal

hem daarentegen proberen uit te buiten en te gebruiken in mijn voordeel.

Het beeld, ik begin weer bij het begin: de geboorte. Er zij licht. Ik zie, ik hoor, ik voel, ik ontvang en vanaf dat moment heb ik beeld. Alles wat ik vervolgens zag, hoorde, voelde, ervoer, veranderde het beeld en liet het uitdijen. Maar niet alleen wat zich aan mij opdrong van buiten behoorde tot het beeld. Mijn eigen inbreng, mijn emoties en onnozele interpretaties maakten er evengoed onderdeel van uit. Ik had dus invloed en liet die soms voorzichtig gelden. Ik schiep mezelf al een wereld zonder dat ik daar erg in had. Maar het beeld was zoveel groter dan mijn prille wereldje en breidde zich zoveel sneller uit dan ik bij kon houden, dat ik een groot deel van wat ik zag, meemaakte en voelde onbegrepen voorbij moest laten gaan.

Het eerste wat me van de wereld bijbleef was verontwaardiging, dat vertelde ik al, het smaakte naar onrecht. Onrecht was het eerste waar ik me bewust van was, het eerste waar ik me een beklijvend beeld van heb gevormd. Dat heeft mijn leven blijvend beïnvloed, al is het mogelijk dat ik nu eenmaal gevoelig ben voor onrecht, gevoeliger dan voor andere emoties, in welk geval het niet verwonderlijk is dat onrecht het eerste was wat me bijbleef. Hoe dan ook, het feit blijft.

Ik hield mijn mond. Misschien heeft ook dat me gemaakt en ben ik onder andere daardoor zwijgzaam geworden. Aan de andere kant had ik het misschien nooit in me om snel en vaardig met het gesproken woord om te gaan, zelfs niet voor mijn ontstaan. Ik kan alleen maar gissen wat voor invloed het heeft gehad en hoe het allemaal anders had kunnen lopen, ik kan er mooie verhaallijnen op loslaten, maar zeker weten doe ik niets. Wel weet ik zeker dat ik er was en dat mijn wereld zich sindsdien heeft gecumuleerd tot wie ik ben terwijl ik dit schrijf. Dat is begonnen op dat specifieke moment, toen ik de eerste aanwijzing kreeg dat het beeld om me heen niet altijd welwillend stond tegenover mijn wensen, dat andere mensen obstakels vormden en dat ik me zou moeten verweren, dat ik ze in de gaten moest houden en vooral dat ik me

verstaanbaar zou moeten maken om invloed op hen uit te kunnen oefenen. Ik moest werk gaan maken van mijn wereld. Die wereld moest ik construeren tot een complex aan beelden dat voldeed aan de heersende normen. In dat proces werd ik begeleid door mijn ouders, door mijn broers en zussen, door de buurjongens, door de school en mijn klasgenoten. Wat zij deden en wat ze van mij verwachtten zette de toon en wees mij de weg. Ik ging mee in de wereld zoals die al bleek te bestaan met een wirwar van normen, waarden en vooraannames die me natuurlijk al snel vanzelfsprekend voorkwamen; zo gaat dat met vrijwel ieder kind, en gelukkig maar. Je moet immers een zeker vertrouwen hebben in waar je bent en wat er gebeurt om veilig je eigen weg te kunnen gaan.

Dit doet mij denken aan het verhaal van de man in de trein. Ik hoop maar dat het hier past, want ik ga het nu vertellen.

Op een dag zat ik in de trein samen met een dove man en zijn moeder. Dat hij doof was kwam ik te weten doordat die twee in gebarentaal met elkaar communiceerden. De man was echter niet alleen doof. Hij had eveneens de vreemde uitdrukking op zijn gezicht van iemand die niet helemaal tot deze wereld behoort. Meestal zijn mensen dan zwakbegaafd of zwaar aan de drugs en dat laatste was zeker niet het geval. Gelukkig zat er tegenover hen een vrouw die haar nieuwsgierigheid niet kon bedwingen en zo werd ook de mijne bevredigd. De moeder vertelde het verhaal.

De jongen was doof geboren, maar in zijn eerste jaren was dat niet als zodanig herkend. De doktoren waren er voetstoots van uitgegaan dat hij autistisch was en mensen hadden hem dus lange tijd niet benaderd zoals hij benaderd had moeten worden. Men had kortom de manier over het hoofd gezien om tot hem door te dringen en contact met hem te maken. Daardoor had hij zijn eerste jaren doorgebracht in volledige afzondering en in die tijd had hij zich een geheel eigen wereld opgebouwd, los van de onze. Toen men eindelijk ontdekte dat hij alleen doof was en voor de rest prima bij zijn verstand, was het te laat geweest. Hij dobberde ver buiten het bereik van ons

bevattingvermogen, alleen. Nu probeerde de moeder wat schade in te halen. Ze liet hem in een daarvoor aangewezen instituut zo veel mogelijk leren over hoe onze wereld in elkaar zit en hoe hij eraan deel zou kunnen nemen. Men probeerde daar onze wereld in zijn bevattingvermogen te introduceren, zo goed en zo kwaad als het ging. Elke dag zaten ze in de trein, maar zij maakte zich ernstig zorgen. Ze had immers ook niet het eeuwige leven.

Overdonderd kwam ik op mijn bestemming aan. De tragiek die uit het verhaal van de vrouw sprak was groots. Het toeval was deze mensen niet gunstig gezind geweest. Er was nodeloos onherstelbare schade aangericht, daar was ik me pijnlijk van bewust en ik had een gepast medelijden met het stel. Met het verstrijken van de tijd kwam er echter meer perspectief in dat gevoel. Ik had immers alleen de tragiek van de vrouw gehoord, terwijl onbelicht was gebleven hoe het verhaal van de dove man zelf er uitzag. Ik wist zelfs niet of dat verhaal net zo tragisch was. Hij had er niet ongelukkig uitgezien, zo realiseerde ik mij, niet alsof hij moeite had met de situatie. Hij had er zelfs volkomen op zijn gemak bij gezeten in de trein. De dove man had zijn eigen wereld opgebouwd, los van die van de mensen, van mij, van u. Hij begrijpt ons niet, wij hem niet. Wie weet wat voor onbegrijpelijke wereld hij heeft, die zich aan hem voordoet als volkomen normaal en alledaags. Een eenzame wereld is het misschien, en naar onze maatstaven niet zo'n heel gelukkige, maar wel een wereld net zoals wij er een hebben. Hij zal daar nu onderhand heus zijn weg wel weten te vinden en wie ben ik om me daar een oordeel over aan te meten. Ik realiseerde dat onze maatstaven helemaal geen betrekking hebben op zijn wereld.

In tegenstelling tot de dove man ben ik opgegroeid in de gewone mensenwereld. Ik waan mij daar. Dat is de waan die bepaalt waar ik mij bevind. Als je je in de mensenwereld waant, dan kun je daar je weg vinden. Ik kan mijn weg prima vinden. Blindelings soms, hoewel dat natuurlijk wel anders is geweest. Ook ik ben een kluns geweest, op allerlei gebieden. Vriendschap, liefde, werk, noem maar op. Net als bij

iedereen was het bij mij een proces van vallen en opstaan. Vallen doe ik natuurlijk nog steeds regelmatig, maar ondertussen weet ik de schok aardig op te vangen en weet ik ook hoe belangrijk het opstaan is. Tot ver in mijn puberteit was dit anders, was mijn omgang met mensen een zenuwachtige struikelpartij. Pas rond mijn veertiende begon ik een beetje te begrijpen wat het was om rechtop te blijven staan. Voor die tijd was ik, ondanks mijn pogen, de speelbal van alle prikkels die ik kreeg. Die eigenschap maakte mij bovendien tot een perfect slachtoffer voor pesterijen. Misschien niet eens in de ogen de pesters, maar ik nam mezelf in die tijd veel te serieus en dus zag ik de kleine plagerijen, die iedereen nu eenmaal moet verduren, al snel aan voor kwaadaardig. Ik zag mezelf als het middelpunt, dus had alles wat anderen deden betrekking op mij en daarom blies ik de kleinste dingen op tot grotere proporties dan goed voor me was. Alleen in eenzaamheid kon ik daar boven staan, en van die gelegenheid heb ik dan ook gretig gebruik gemaakt. Tot op de dag van vandaag heb ik de eenzaamheid nodig om alles wat zich weer heeft voorgedaan te verwerken en in perspectief te plaatsen.

Ik twijfel er niet aan of het intuïtief meegaan met elke impuls die zich opdringt is iets wat nu eenmaal in mijn aard zit. De manier waarop ik ermee ben omgegaan, en waarop ik er niet mee om kon gaan is echter sterk beïnvloed door bepaalde gebeurtenissen die zich in mijn vroege wereld hebben afgespeeld. Die gebeurtenissen hebben te maken met een nieuw begrip in dit verhaal: dood. Ik had mezelf nog nauwelijks een wereld van enige betekenis geschapen, maar was op dat moment wel ongeveer gewend aan het beeld dat zich alle dagen aan me voordeed, toen dat beeld ineens onherroepelijk werd uitgebreid met de dood, het niet-bestaan. Daarbovenop kreeg ik natuurlijk ook nog eens alle onbegrijpelijke fenomenen te verstouwen die de dood met zich meebrengt. Er is immers niets dat mensen zo in beroering brengt als de dood, hoe tegenstrijdig dat ook klinkt.

Het sterfgeval op zichzelf deed me in feite weinig. Er viel een stukje van het beeld weg, maar dat liet geen lege plekken achter. Het beeld bleef compleet, zo flexibel is een

kinderwereld. Wat me wel wat deed, was het intense verdriet om me heen. Als het naar de oppervlakte kwam, waar ik het kon zien, overweldigde het me. Ik wist niet hoe ik ermee moest omgaan. Ik had liever dat het uit zicht bleef en ik deed er dan ook alles aan om zo weinig mogelijk rimpelingen te veroorzaken. Jaren lang roerde ik niet in de pot om te kijken wat er naar boven zou komen, zoals andere kinderen dat deden. Ik was bang voor wat er onder en achter het vredige alledaagse beeld lag. Ik hield me zo stil als een muis, maakte mezelf zo onzichtbaar mogelijk en probeerde het iedereen naar de zin te maken. Vanaf die tijd ging de spontaniteit die mij voor die tijd leidde ondergronds. In de omgang met mensen kon ik hem niet meer gebruiken omdat spontaniteit nu eenmaal te ongecontroleerd is en dus te gevaarlijk. Ik verstarde en kon me niet meer bewegen in de wereld die ik ondertussen toch had opgebouwd. Nog gecompliceerder werd het toen bleek dat mensen het niet zomaar accepteren als je in een hoekje kruipt en ze probeert te negeren als een struisvogel. Ze merken je wel degelijk op en communiceren met je of je dat nu wilt of niet. Ik werd dus gedwongen om terug te communiceren, er werd van me verwacht dat ik mijn mannetje stond. Maar ik wist niet hoe dat moest, ik wist niet wat ik moest zeggen, hoe ik moest staan, wat ik moest doen. Ik kon alleen maar schaapachtig lachen, of boos kijken, of me ongemakkelijk achter op het hoofd krabben. En ondertussen liet ik alles met me doen zonder in te kunnen grijpen. Wat natuurlijk langzamerhand een onhoudbare situatie werd, zeker op de middelbare school, met al die nieuwe onbekende kinderen die allemaal aan het onderzoeken waren hoe ver ze konden gaan. Tegenover hen moest ik me duidelijke positioneren, anders zou ik ten onder gaan, daar was ik me van bewust. Dat heb ik gedaan door mezelf een grondhouding aan te meten, een van waaruit ik kon reageren, die het middelpunt zou zijn in mijn omgang met andere mensen. Ik deed dat lekker aan het begin van een schooljaar, nadat ik was blijven zitten, met dus allemaal nieuwe gezichten, het ideale moment voor een frisse start. Ik koos de houding van de goeiige brombeer, waardoor ik niet direct veel hoefde te zeggen, maar waaraan ik wel

kracht en zelfverzekerdheid toe kon voegen, zodat eventuele pesters op een afstand werden gehouden. Het was een autonome houding, ik naaide mijn eigen naad maar stond welwillend tegenover de anderen. Ongelooflijk maar waar, het werkte. Ik stond zelf te kijken van het succes. Mijn geluk was misschien dat ik een klas trof die mijn houding accepteerde, al kan het natuurlijk toch ook zo zijn dat ze me accepteerden juist omdat ik een duidelijke houding had.

Het heeft lang geduurd voordat ik de techniek van de houding onder de knie kreeg, maar toch ging het steeds beter. Sinds die tijd heb ik me veel houdingen eigen gemaakt, en tegenwoordig wissel ik vrij gemakkelijk de ene voor de andere in, wat het moment maar van me eist. Naarmate ik een houding langer gebruik groei ik er natuurlijk in. Ik weet steeds beter hoe de wereld er vanuit een bepaalde houding uit ziet en kan steeds beter en sneller op gebeurtenissen reageren. Het lijkt wel alsof elke houding een eigen wereld genereert, waardoor ik op elk moment iemand anders ben. Hoe dat ook zij, wat voor houdingen ik me ook aan heb gemeten, altijd wilde ik de ander tegenover me tevreden en gerust stellen. Ik liet de houding van mijn keuze zoveel mogelijk aansluiten bij die ander, want ik wilde dolgraag geaccepteerd en aardig gevonden worden. Geen middel was me daarvoor te min. Ik draaide ze een rad voor ogen en ook dat is een techniek die ik goed in de vingers kreeg, zo goed zelfs dat het een tweede natuur is geworden, misschien wel een eerste. Vaak zou ik hem graag overboord gooien, omdat ik zou willen dat mensen me als mezelf kunnen zien. Maar je kunt niet alles verlangen.

In ieder geval kan ik me met mijn houdingen laten gelden in mijn omgeving. Daarin zal ik misschien nooit het niveau bereiken van mensen die dat vanaf hun kindertijd stevig hebben gedaan. Ik laat me immers nog steeds vaak meevoeren met de stroom, en ik beaam nog steeds bijna automatisch wat een ander tegen me zegt, zelfs als ik het eigenlijk helemaal niet heb verstaan. Toch kan ik nu mijn weg vinden in mijn eigen wereld en, zoals het verhaal van de dove man in de trein al aangaf, is die wereld slechts

een reflectie van mezelf, een waanbeeld dat net zo goed heel anders had kunnen uitvallen als het allemaal net wat anders was gelopen. Mijn hele blik op de dingen zou anders zijn geweest als die dood aan onze deur voorbij was gegaan, ongeacht mijn aanleg. Alles zou natuurlijk evengoed anders zijn geweest als ik was blijven staan waar ik ooit gedachteloos ging zitten.

Maar ik ben afgedwaald. De geschiedenis van de dove man in de trein heeft mij verleid om u meer te vertellen dan ik eigenlijk van plan was. Ik denk echter niet dat het kwaad kan dat u een wat breder inzicht hebt in mijn psyche zoals ik die zelf zie. De persoonlijke noot, geschraagd door een geschiedenis, kan mijn verhaal nu alleen maar sterker maken. Want het verhaal mag dan het vehikel zijn van de betekenis, zelf ben ik toch het vehikel van het verhaal. Dus kan ik heel eerlijk zijn, ik kan vertellen wat ik wil, zolang het uiteindelijk maar bijdraagt aan de vorming van de betekenis en zolang het verhaal maar overeind blijft. Gelukkig ben ik wel enigszins bij het onderwerp gebleven.

Om weer terug te keren naar het onderwerp: ik moest me een wereld bouwen om invloed te kunnen krijgen en daarvoor moest ik mijn wereld onlosmakelijk verbinden met de buitenwereld, de algemeen erkende wereld der mensen. Dus nam ik die als voorbeeld, als referentiekader voor die van mezelf. Met deze uitdijende wereld in de hand probeerde ik de mensen om me heen te begrijpen en aan te spreken. Ik heb de menselijke talen inderdaad leren begrijpen, leren spreken en gebruiken. Ik kan nu communiceren met mensen. En verdraaid, met alle problemen en moeilijkheden die het geeft, ik vind het leuk om met mensen om te gaan. In ieder geval herkennen zij mij als een van hen, ik herken hen en samen wanen we ons sterk. Sterker nog, ieder mens dat ik begrijp, sterkt me weer in mijn overtuiging dat het leven zin heeft en dat het mensenleven het waard is om te worden geleefd. Op mijn beurt ben ik weer een bevestiging voor anderen, want ook ik gedraag me op de mensenmanier. We zijn mensen, dat staat vast voor ons.

De mensengemeenschap waarin ik opgroeide was echter niet zomaar een gemeenschap. Het was de westerse wereld waarin ik terecht kwam, al drong er in den beginne maar een klein deel van die wereld tot mij door. Die wereld had bij mijn groeiproces het rijk helemaal alleen en dus ken ik die wereld het beste en de invloed ervan is diep in mijn essentie doorgedrongen. Ik ben opgevoed. Mijn vader en moeder en de andere mensen in mijn omgeving spraken en ik sprak hen na. Pas achteraf bleek dat we Nederlands spraken en bleken er ook nog andere talen te bestaan. Mijn vader en moeder waren gelovig, dus dat was ik ook. Pas later werd duidelijk dat er zoiets bestond als protestantisme, en dat wij katholiek waren. Daar heb ik een aardig verhaaltje over. Een vriendje stelde me eens een vreemde vraag: of we protestant waren of katholiek. Ik had geen idee waar hij het over had, dus koos ik op goed geluk: katholiek. Dat woord vond ik prettiger klinken, ik was nu eenmaal niet zo protesteerderig aangelegd. Tot mijn opluchting zei het vriendje lachend dat zijn familie dat ook was, en daarmee hadden we wederom iets gevonden dat ons bond. Thuisgekomen vroeg ik het aan mijn moeder en toen bleek dat ik de waarheid had gesproken op de koop toe.

Naast mijn ouders waren er dus ook nog de kinderen in onze straat waar ik mee te maken had, en niet te vergeten mijn broers en zussen. Later kwamen daar nog mijn klasgenoten bij, waartussen ik me staande moest weten te houden. En ik moest mijn best doen op school, want dat werd van me verwacht. Ik deed wat me werd opgedragen, daar kwam ik sowieso niet onderuit in dat stadium van mijn leven. Om de maatschappij kon ik niet heen, al had ik het gewild. Dus ben ik opgegroeid als een jongetje uit de provincie in een katholiek nest. De normen en waarden, de ideeën en vooroordelen, het geloof en de ruimte, de manieren en de taal, het zit allemaal diep in me. Al heb ik sommige dingen gelaten voor wat ze zijn, toch blijven ze het uitgangspunt van waaruit ik ooit verder ben gegaan. Al heb ik mijn horizon verbreed, die smallere wereld is mijn basis. Wat ik nu ben is slechts een variatie op dat thema en daar zal ik nooit aan kunnen ontsnappen.

Mijn wereld is dus niet uit de lucht komen vallen. Hij bestond blijkbaar al lang voor mij. Er waren al hele tradities, die weer geworteld waren in andere tradities en gebruiken. In mijn wereld was alles bekend bij iedereen, we hadden genoeg aan een half woord en aan een klein gebaar. Langzaam kwam ik er echter achter dat die zelfgenoegzame wereld niet werkelijk op zichzelf stond. Buiten die wereld bleken er bijvoorbeeld nog andere, en grotere steden te bestaan. Er waren zelfs nog andere landen. Maar voor ik Duitsland en Engeland goed en wel uit elkaar kon houden, kreeg ik ook nog eens andere werelddelen om mijn oren, waar de mensen zelfs een andere huidkleur hadden. Wie weet, was er leven op Mars.

Die andere mensen, andere steden, andere werelddelen, het waren rariteiten waar ik me in mijn vroege jeugd niet om hoefde te bekommeren, allemaal van later zorg. Dat wil niet zeggen dat ik die zorg later niet op me genomen heb. Ik ben in die andere steden gaan kijken, in een aantal ervan ben ik zelfs gaan wonen. Ik heb die andere landen bezocht, die andere werelddelen, ik heb me wat aangetrokken van die wereld met al haar diversiteit. En daardoor is me heel goed voor ogen komen te staan dat iedereen ooit is geboren in een gemeenschap, dat iedereen is opgevoed en opgenomen in een wereld die als vanzelf vertrouwd is, waar iedereen hetzelfde denkt, iedereen die je hoort, iedereen die je spreekt, en waarin iedereen je denkpatronen bevestigt. En als iedereen op ongeveer dezelfde manier denkt, dan is het een heel aannemelijke gedachte dat er iets goeds in die manieren zal steken, iets waars, minstens een kern. We geloven dan ook in de structuren die we hebben gebouwd. We gaan zelfs nog verder, we denken dat het echt goed is dat ons bouwwerk er uitziet zoals het er uitziet. Het had niet anders gebouwd kunnen worden. Op een andere manier had het zelfs niet gebouwd mógen worden. Tegelijkertijd worden we bedolven onder een ongelooflijke en onuitputtelijke hoeveelheid propaganda. In onze Westerse wereld komt die propaganda niet alleen van de mensen om ons heen, maar ook van de media die een veel groter bereik hebben dan individuen. Die media worden net zo goed

gevuld door gelijkgestemden, dus wat kun je er anders van verwachten dan bevestiging, ook al zijn we het geregeld niet met hen eens. En omdat ze zo'n groot bereik hebben, zorgen ze ervoor dat mensen in een groter gebied meer uniform gaan denken. Natuurlijk blijven er nuanceverschillen, maar ze komen toch van dezelfde grond en zijn gevormd naar dezelfde voorbeelden, dus zijn ook dat slechts variaties op hetzelfde thema. Zelf hebben we niet eens door dat we propaganda maken, maar toch leven we allemaal in een constante staat van zelfbevestiging en omdat de Westerse wereld zo wijd verspreid is, komen veel mensen in hun leven nauwelijks iets anders tegen. In Europa wordt het effect daarvan nog enigszins getemperd. Als je hier een klein eindje reist, kom je al snel in een gebied waar je eigen moedertaal niet wordt gesproken, waar mensen een ander team aanmoedigen en een andere vlag als de hunne beschouwen. In de Verenigde Staten heb je zelfs dat niet. Daar kun je duizenden kilometers verderop nog steeds iedereen verstaan en staan ze nog steeds met de hand op het hart omhoog te kijken naar dezelfde vlag.

Hier in Nederland hebben we natuurlijk zo ons eigen probleem. Bij ons is het belangrijk om een open geest te houden en open te staan voor dingen die anders zijn. Wij denken dat we wat dat betreft aan de goede kant zitten, maar dat is nu precies de valkuil waar we gemakkelijk in verdwijnen. We denken dat we goed zitten, en daardoor verliezen we uit het oog dat wij evenmin kunnen ontsnappen aan ons eigen beeld. Zelfs voor ons zijn er deuren die potdicht zitten, grenzen waar we niet overheen kunnen gaan en daardoor laten ook wij ons zicht op de werkelijkheid vertroebelen door de herkenning. Zo vinden ook wij bepaalde zienswijzen in en in slecht. Daarvan zijn er in de vorige eeuw een aantal mooie voorbeelden te vinden en laat ik maar direct met het gruwelijkste beginnen, de concentratiekampen van het Nationaal Socialisme. Daaruit neem ik dan weer een detail dat tot de verbeelding spreekt: de praktijken van Jozef Mengele.

Mengele is een van de meest afschrikwekkende voorbeelden uit de tweede

wereldoorlog, en dat is niet voor niets. Hij is de belichaming van onverschillige wreedheid en hij is de veroorzaker van onvoorstelbaar leed. Hij was een wetenschapper die zijn experimenten uitvoerde op mensen en die daarin zonder enig mededogen te werk ging. Dit kan ik misschien het beste in beeld brengen aan de hand van een documentaire die ik ooit zag, waarin een Joodse vrouw die de kampen had overleefd werd geportretteerd. Ze had Auschwitz voor het eerst betreden met een pasgeboren baby aan de borst. Mengele had er een interessant experiment in gezien om te kijken hoe het kind zou reageren als het geen voedsel kreeg en voor die gelegenheid werden de borsten van de vrouw afgebonden. Het was een buitengewoon aangrijpende documentaire. De vrouw kon maar moeilijk tot haar verhaal komen, een verhaal dat ze tot die tijd zelfs verborgen had gehouden voor haar kinderen in Israël. Het was dezelfde moeite als waarmee mensen in *Shoah* op hun verhaal kunnen komen. In die film komen de meest gruwelijke verhalen voorbij, zo gruwelijk dat ze nauwelijks te bevatten zijn, waardoor je in je beeldvorming toch terug moet grijpen naar de platte beelden uit films die over het onderwerp zijn gemaakt. Eén van de verhalen komt echter van dichtbij huis. Dat verhaal wordt verteld door de enige buitenstaander in het gezelschap en bovendien wordt dit verhaal het meest geëmotioneerd verteld. Doordat deze doorsnee man in de film optreedt, wordt pas werkelijk duidelijk wat voor impact de verschillende verhalen hebben. Hij verleent de film het broodnodige perspectief, vergelijkbaar met een mens op een foto, die met zijn maat aangeeft hoe immens groot het gebouw is waar hij voor staat. Deze gewone Pool geeft in de film de maat der normale mensen aan. Heel af en toe is hij heel even in het getto geweest, en met wat hij daar heeft gezien kan hij al nauwelijks leven. Alleen het getto heeft hij gezien, terwijl de werkelijkheid van de kampen nog eens vele malen verschrikkelijker moet zijn geweest. Als je dat inzielt, zie je hoe je de ingehouden emotie van de overlevenden uit de kampen zou moeten begrijpen, als dat al mogelijk zou zijn. Wat ze hebben meegemaakt is te gruwelijk voor een mens om mee te leven. Emoties schieten op een pregnante wijze

tekort. Voor die werkelijkheid zijn geen emoties voor handen. Wat zij hebben meegemaakt zul je nooit kunnen begrijpen met je alledaagse emotionele huishouding. Het enige wat je ziet is de deksel op een bodemloze afgrond van pijn en schaamte.

Een indrukwekkende film, *Shoah*, maar ik had het over die andere documentaire, met de vrouw van wie de borsten waren afgebonden. Ze kon haar kind niet voeden, ze deed kleine stukjes brood in een zakdoek en met wat water fungeerde dat als speen. Maar vanzelfsprekend nam het kind daar geen genoeg mee. Het huilde, bleef huilen en de vrouw kon het niet helpen, wat ze er ook voor over had. Mengele kwam af en toe kijken hoe het met zijn experiment ging. Altijd koud en emotioneel.

Uiteindelijk heeft de moeder het kind zelf een dodelijke injectie gegeven, haar aangereikt door een verpleegster die zei het zelf niet te kunnen doen vanwege haar eed van Hippocrates. Zelfs in het morele besef klonk nog wreedheid door.

Al met al is het een verschrikkelijk verhaal waarin Mengele een kleine, maar doorslaggevende en gruwelijke rol speelt. Hoe komt iemand als Mengele op het idee om te gaan doen wat hij deed, dat is de vraag die hier aan de orde is. Hoe kwam hij erbij om mensen te folteren met dit soort onzinnige en nutteloze experimenten? Een mens bij zinnen zou een ander mens zo iets nooit aandoen, daarover zouden we het eens moeten zijn.

Natuurlijk ligt precies op die plaats eveneens de oplossing van dit probleem. De slachtoffers waren voor Mengele immers geen mensen, het waren Joden, die met veewagens vol werden aangevoerd. U kunt zich misschien de Mengele van voor de oorlog voor de geest halen. Een keurige en misschien ambitieuze Duitse wetenschapper die zich tevreden moest stellen met ratten en muizen en misschien heel af en toe een verdwaalde aap waar hij dan echt zuinig op moest zijn. Zo kun je toch niets fatsoenlijk testen! Die wetenschapper, die ongetwijfeld goed werk probeerde te verrichten voor de mensheid, bleek ontvankelijk te zijn voor de rassentheorie van het Nationaal Socialisme, zoals zoveel mensen over de gehele wereld er ontvankelijk voor

waren in die tijd en nog steeds. Hij woonde dan ook in Duitsland, een land dat net de verschrikkingen van een verloren oorlog, een burgeroorlog en een crisis achter de rug had en waar de gehele maatschappij was doordrongen van de ideeën van het Nationaal Socialisme, een ideologie die het hele, buitengewoon effectieve propaganda-apparaat beheerste. Kun je het mensen werkelijk kwalijk nemen als ze geïndocctrineerd worden? Iedereen wordt geïndocctrineerd, alleen niet iedereen door een stroming die achteraf zoveel afschuw opwekt. En is het aan de andere kant terecht als iemand zich op de borst klopt en wordt geprezen omdat hij zich door een politiek correcte stroming heeft laten beïnvloeden?

Ineens kreeg onze wetenschapper dus vele duizenden, zelfs miljoenen dieren tot zijn beschikking. En niet zomaar dieren! Nee, dieren die precies op mensen leken, die hetzelfde lichaam hadden, hetzelfde reageerden, hetzelfde gedrag vertoonden als mensen. Maar het waren geen mensen, ze deden maar alsof en daarom moesten ze worden uitgeroeid. Dan kunnen ze, voor ze dood gaan, eerst de mensheid wel even dienen door wat proeven te ondergaan. De stoutste dromen van die keurige en zuinige man kwamen op deze manier zomaar ineens uit. Hij kreeg een vloedgolf van proefdieren van de hoogste kwaliteit. Daarbij vergeleken waren apen maar surrogaat! En hij wist zich met de toevloed geen raad. Zoveel kreeg hij er, dat hij zo gauw niet voor ieder individueel proefdier een zinnig experiment wist te verzinnen. Hij bedacht de dolste dingen! Beter idiote experimenten waar, wie weet, toch iets interessants uit voort kan komen, dan een idee onbenut, hoe idioot het ook blijkt te zijn. Wat maakt het uit, proefdieren genoeg. Als hij er niets mee deed, dan zouden ze toch worden vernietigd en dat was eigenlijk zonde. Misschien wilde hij aanvankelijk de mensheid helpen met zijn experimenten, maar dat doel zal na verloop van tijd ondergesneeuwd zijn door zijn gretigheid. Hoe menselijk!

Een ander heet hangijzer uit de recente geschiedenis is het moslim-extremisme en het daaruit voortvloeiende terrorisme. Ook ik heb geschokt voor de tv gezeten toen die

torens omvielen. Ook ik heb de gruwelijke verhalen gehoord van de overlevenden. Ik denk daarbij speciaal aan het verhaal van degene die na lang worstelen door de verschrikkingen van de inferno uiteindelijk beneden en buiten kwam. Bij de deur werd hem duidelijk gezegd: Niet naar links kijken, wat je ook hoort, kijk niet naar links! Terwijl hij zich uit de voeten maakte hoorde hij steeds doffe dreunen, hij keek toch en precies op dat moment kwam er een zwangere vrouw neer die uit een raam was gesprongen. Hij zag hoe de foetus uit haar buik werd gelanceerd. Een te gruwelijk verhaal om te vertellen en het wakkert de woede aan tegen de onmenselijke dingen die het veroorzaakt hebben. Oorlog is het, oorlog tegen het terrorisme!

In Nederland wordt daar gelukkig iets genuanceerder over nagedacht dan in Amerika, al is dat na de dood van Theo van Gogh een stuk minder geworden. Ook hier polariseert het zaakje, maar iedereen zal toe moeten geven dat een kleine poging tot begrip geen kwaad kan. De terroristen voelen zich telgen van een eens zo grootse beschaving die nu volledig wordt overvleugeld door de Westerse. De normen en waarden van hun godsdienst komen onder steeds grotere druk te staan van de normen en waarden die uit het christendom stammen. Voor hen heeft praten en het proberen te overtuigen van tegenstanders geen enkele zin, want de westerse cultuur is tot in de uiterste puntjes zeker van haar zaak. Men wordt simpelweg niet gehoord. De enige manier waarop men de wereld kan laten luisteren is met bommen en granaten. Op 11 september luisterde de wereld, al werd misschien niet precies verstaan wat er werd gezegd.

Vóór die tijd en dichter bij huis hield de wereld zich bezig met wat er in het voormalige Joegoslavië gebeurde. Daar werden weer oorlogsmisdaden bedreven, en sinds de Tweede Wereldoorlog weet men wat men daarmee aan moet. Men moet ze zo snel en zo radicaal mogelijk veroordelen! Er is dan ook een tribunaal opgericht waar de daders kunnen worden berecht. Ik vraag mij echter heel sterk af of men in dat tribunaal de juiste normen hanteert. De haat tegen de buurlanden in dat gebied steeg tot zulke grote

hoogten dat het voor buitenstaanders niet meer te bevatten is. Veel van de slachtoffers zouden waarschijnlijk hetzelfde hebben gedaan als hun beulen, hadden ze de macht gehad en een geweer in de hand. Er moest en zou gevochten worden, en het was onvermijdelijk dat de bovenliggende partij gruweldaden zou verrichten. Dat was zelfs niet meer dan menselijk, hoe onmenselijk sommige dingen ook waren. Maar in de internationale gemeenschap zijn die dingen natuurlijk niet geaccepteerd. Daar heersen de rustige en stabiele normen van de machtige Westerse wereld, door de eeuwen gerijpt tot wat ze zijn. Orde moet gehandhaafd worden, voorbeelden gesteld, het rechtvaardigheidsgevoel bevredigd. En het recht van de sterkste wordt daarbij niet geaccepteerd, dat spreekt voor zich.

Misschien zijn dit te extreme voorbeelden, waarmee ik een aantal mensen tegen me in het harnas jaag die nu niet meer verder lezen. Het gaat hier dan ook om voorbeelden die veel leed in zich houden, verwoesting, bederf en dood. Het zijn voorbeelden die afschuw opwekken. Maar die afschuw zou ons er niet van mogen weerhouden om te proberen in te zien hoe deze mensen gewone mensen zijn in plaats van slechteriken, schoften of duivels, om te proberen de andere kant te zien van de zaken, de kant waarvandaan het volkomen legitiem is te handelen zoals zij gehandeld hebben, hoe verkeerd wij het ook vinden. Je kunt niet zo hard mogelijk 'Dit nooit meer!' roepen om het vervolgens achter je te laten en er niet meer over na te denken. Toch wordt dit soort voorbeelden normaal gesproken overgeslagen, omdat het in deze gevallen zo duidelijk is wat goed is en wat kwaad. We hoeven daar niet meer over na te denken. Iedereen is het er over eens, iedereen bevestigt dat en iedereen herkent elkaar in die bevestiging, en precies daarin schuilt het gevaar.

Gelukkig hoef ik niet alleen te vertrouwen op deze emotioneel beladen zaken. Ook de omgang met wereld van alledag spreekt voor mij. Zelfbevestiging is er namelijk altijd in de omgang met de wereld. Er dringt zelfs nauwelijks iets anders tot ons door dan bevestiging van ons eigen wereldbeeld. We zijn immers door die bevestiging gevormd,

vervolgens hebben we een wereld gebouwd naar dat beeld en dus herkennen we onszelf erin. In het dagelijks leven spreken we het meest met Nederlanders, met mensen die uit hetzelfde medianest komen als wij en dus worden we bevestigd in ons denken, ook al denken we het helemaal niet met elkaar eens te zijn. Dat wordt al minder als we spreken met een Europeaan van een ander slag, terwijl we daar weer meer overeenkomsten mee hebben dan met een Amerikaan of Australiër. Van Aziaten of Afrikanen begrijpen we weer een stuk minder, maar met hen zouden we in ieder geval nog kunnen spreken. Het zijn toch mensen, dus zijn ze in de grond hetzelfde als wij, daar zijn we, terecht of niet, van overtuigd. Met een hond of een kat gaat de communicatie al minder goed, om dan nog maar te zwijgen over bijvoorbeeld insecten. Maar zelfs daarmee hebben we gemeen dat we allemaal op deze planeet leven, in dezelfde omgeving. Al deze verschijningsvormen komen voor in het grote verhaal dat we onszelf vertellen over die aarde die bewoond wordt door mensen en nog wat ander getrappel, gefladder, gekruip en gespetter. Het is een verhaal waarin we kunnen geloven en dat we spannend kunnen maken. Natuurlijk vinden we het spannend, we zijn tenslotte zelf de protagonist en hoofdpersoon. Al het andere krijgt bijrollen toebedeeld. Hoe verder iets van ons afstaat, hoe kleiner de bijrol. Huisdieren hebben bijvoorbeeld relatief nog een behoorlijk grote rol. We voelen ons verantwoordelijk voor hen en doen er alles aan om ze een goed leven te geven. Over de grotere zoogdieren kunnen we genoeg verhalen vertellen, die zien we op National Geographics. Als het op vissen aankomt haken al meer mensen af en zo gauw we bij insecten aankomen, vlinders misschien uitgezonderd, is zowat iedereen de weg kwijt en nemen we een krant ter hand, een boek of we zappen gewoon weg naar het journaal of de film op SBS. Bij bacteriën en microben is er nog slechts een handjevol geïnteresseerde wetenschappers bij de les.

Een mooie rol is weggelegd voor wat ons leven geeft, zoals water, lucht, aarde en zon; wat ons beangstigt maar toch intrigeert, zoals vuur en bliksem; wat dood en

vernieling zaait, zoals vulkanen, aardbevingen en cyclonen. De kiezelsteentjes op het grindpad hebben maar een heel bescheiden rolletje, het grasveld, de boom langs de snelweg, het stofdeeltje. Zeker is dat alles wat we kunnen aanwijzen wel ergens een plaatsje heeft in ons bewustzijn, keurig geordend en netjes ingebed in de rest van onze wereld die zichzelf bevestigt in onze waarneming, die op zijn beurt weer wordt geleid door dat keurige beeld. Maar toch is het beeld niet zo keurig als het lijkt. Een probleem wordt hier verzorgd door een aantal dingen die nog geen rol hebben gekregen in ons verhaal en waar we steeds maar overheen kijken. Die dingen bestaan, de wetenschap is er bijvoorbeeld naarstig naar op zoek, en regelmatig wordt er wat gevonden.

Nu blijven we echter zitten met de vraag of er zaken zijn die nooit een rol zullen kunnen bemachtigen, maar desondanks toch bestaan. Zelf ben ik geneigd deze vraag met een volmondig 'Ja' te beantwoorden. Hier kies ik er zelfs nadrukkelijk voor om van mening te zijn dat er zaken bestaan waar wij van ons leven het bestaan niet zullen vermoeden, die bijvoorbeeld te groot zijn, of te klein, of ze appelleren helemaal niet aan een van onze zes zintuigen, of ze liggen simpelweg buiten ons bevattingsvermogen. Ik wil zelfs zoveel beweren dat het deel van al wat is dat we niet kennen, oneindig veel groter is dan dat wat we wel kennen. Verder op dit pad kun je erover speculeren dat de zaken die wij een bepaalde rol hebben gegeven best ook een heel andere rol zouden kunnen vervullen, een rol waar wij nooit aan zouden denken. Alledaagse voorwerpen kunnen op een heel andere manier bekeken worden, in een heel ander verhaal worden verrat, een verhaal dat evengoed een consequente en duidelijke logica in zich draagt, alleen is het een logica die ons ontgaat.

Hoe dit ook zij, de aanname dat er meer bestaat dan wat ons in ons wereldbeeld bevestigt, scheidt wat is in twee: aan de ene kant is er de Ik en het door de Ik geschapen rollenspel van de eigen wereld en de eigen orde die daar heerst, en aan de andere kant is er dat wat wat buiten die orde valt en op zichzelf bestaat. Met Levinas noem ik dit laatste het Andere.

Het Andere laat zich vrijwel alleen in negatief beschrijven, het ligt immers niet binnen ons blikveld. Strikt genomen weten we zelfs niet of het wel bestaat. We weten dus niet of wat we zien alles is, en we weten evenmin of de dingen die we zien en meemaken niet ook anders zijn dan we zien en meemaken. Ik leg hier een nadruk op 'ook', want ik ontken niet dat ze zijn zoals we ze zien en meemaken. Zelf ga ik er echter vanuit dat onze zintuigen te beperkt zijn voor het volledige plaatje. Wat we zien, horen ruiken, proeven en voelen maakt onze wereld uit, maar het is voor mij onvoorstelbaar dat we daarmee wat we waarnemen volledig kunnen doorgronden. Er zit voor ons gewoon niets anders op dan te geloven wat onze zintuigen zeggen; daar moeten we het maar mee doen. Het kan dan ook niet verwonderlijk heten dat we onze werelden hebben gedrapeerd om wat onze zintuigen ons vertellen. We zijn nu eenmaal levende wezens, met een bewustzijn van ons Ik en van een omgeving. Overal is die omgeving om ons heen, en we zitten erin vast. We moeten ons staande houden. Maar gelukkig krijgen we informatie over wat ons omringt. We hebben onze informanten, onze zintuigen. Wat zij ons vertellen is het enige dat doorkomt, en daar omheen bouwen we ons netwerk. Het blijft echter twijfelachtige en eenzijdige informatie en het is niet waarschijnlijk dat die zintuigen ons alles vertellen. Maar voor ons is het genoeg. De informatie die we krijgen is namelijk voldoende om ervoor te zorgen dat we onze neus niet stoten en we kunnen op grond van die informatie voedsel vinden en bescherming. Bovendien is het vanzelfsprekend dat de zaken die niet aan onze zintuigen appelleren ons niet kunnen bedreigen of bevredigen. Ze gaan ons niet aan. Dus zijn we tevreden en maken er een mooi plaatje van.

Het wordt pas duidelijk hoezeer we onze eigen wereld hebben opgebouwd als we ineens in een andere terechtkomen. Wat we normaal doen om de verschijnselen om ons heen te controleren werkt dan niet meer en is uit het verband gerukt. We kunnen niet meer anticiperen, dus kunnen we niet meer afgaan op wat we al weten, maar alleen op wat onze zintuigen direct vertellen. Snel moeten we ons een nieuwe wereld

scheppen om al dat nieuwe dat op ons inwerkt een plaats te geven, zodat we er weer adequaat op zullen kunnen reageren. Hier past heel mooi het verhaal over het groepje kinderloze tweeverdienende dertigers die in hun jeugd nooit softdrugs hadden gebruikt en dat onderling overeenkwam dat dat toch eigenlijk een gemis was in hun ontwikkeling. Ze besloten er samen iets aan te doen, en omdat het overgrote deel van de troep ondertussen was gestopt met roken, viel de keus op het eten van spacecake. Er werd een vrije avond geprikt en een van de paren bood aan om het gebeuren van een ruimte te voorzien. Welnu, de dag kwam en het organiserende paar ging boodschappen doen bij de coffeeshop in de stad. Geld speelt bij kinderloze tweeverdienende dertigers geen rol, dus ze sloegen flink in. Bij het bakken van de cake waren ze evenmin zuinig. Dat hoefde ook niet, want de cake was voor veel mensen bestemd. Maar terwijl het gebak stond te bruinen in de oven ging de telefoon. Verhinderd, ja sorry, vertel ons wel in geuren en kleuren hoe het is gegaan. Daarna bleef de telefoon rinkelen, de een na de ander belde af. Laten we zeggen dat er toch nog een paar kwam opdagen, en daar zaten ze dan, met hun koffie, hun bonbons, hun gesprekken over werk, relaties, mobiele telefoons, en met een mooie cake midden op tafel. 'Nou, laten we toch maar een stukje proberen. Zij die gaan sterven groeten u. Hmmm, lekker knapperige korstjes, hulde aan de banketbakkers, ik voel niks, nog maar een stukje?' En zo ging de cake die voor een grote groep was bedoeld door slechts vier nietsvermoedende keelgaten. Spacecake werkt met vertraging, maar werken doet het. Toen hij eenmaal insloeg, sloeg hij in als een bom. De vier wisten niet wat hen overkwam. Van het ene ogenblik op het andere waren ze niet meer in staat om de vormen om hen heen adequaat in te delen en te interpreteren. Ineens was niets meer zoals ze het hadden gedacht, niets wat het leek, nergens konden ze meer op anticiperen, alles kwam in grote golven over hen heen, onderuit gingen ze en ze hebben die nacht de engste dingen meegemaakt, dingen die met geen pen te beschrijven zijn. En zo iets kan uren duren, dus de hoop dat het snel voorbij zal zijn

wordt steeds weer de bodem in geslagen.

Ze waren bang. Dat maakte het zo vreselijk. Maar eigenlijk hadden ze natuurlijk helemaal niet bang hoeven zijn. Eigenlijk was niet bang zijn het enige wat ze hoefden te doen. Wat ze zagen was inderdaad heel anders dan ze hadden verwacht. Zo anders dat ze het niet konden zien zoals het was. En als het beeld van wat je verwacht zo sterk is dat je het blijft zien, zelfs al past het helemaal niet op de werkelijkheid, dan kom je in een erg vreemde, onwerkelijke, verwarrende wereld die continu in beweging is. Dat onbekende wordt vaak als beangstigend ervaren, maar meestal is het helemaal niet eng. Als je het leert kennen is het ineens heel gewoon. Die dertigers hadden dus alleen een heftige en paniekveroorzakende koudwaterfobie, waar ze zelfs niet overheen kwamen toen ze lang en breed in de plomp lagen, met geen trapje in zicht.

Voor het Andere hoef je niet bang te zijn, niet meer dan voor het bekende. Gelukkig eigenlijk hoef je niet zulke drastische maatregelen te nemen als ons groepje tweeverdienende dertigers, om mee te kunnen maken wat het Andere betekent, om dingen te ervaren die nieuw zijn omdat ze buiten je wereld lagen. Het enige wat je hoeft te doen is opletten. Steeds breken er nieuwe dingen door. Er wordt bijvoorbeeld een betere telescoop ontwikkeld en we zien verder. Er wordt een nog scherpere microscoop gemaakt en we zien kleiner. We worden wat gevoeliger voor onze omgeving en we ervaren meer. We bekijken een bekend object even met andere ogen. We struikelen over iets dat we ons nooit hadden kunnen voorstellen maar dat al die tijd bestaan blijkt te hebben. Iemand doet iets waar we zelf nooit aan zouden hebben gedacht. Even zijn we verbaasd, opgewonden, extatisch, soms geschokt of verbijsterd, maar al snel hervinden we onszelf en assimileren we het nieuwe fenomeen in onze wereld. Het wordt gelijkgeschakeld en komt uiteindelijk terecht in handboeken voor de jeugd. We geven het een mooi plaatsje waar het ons niet in de weg staat of waar het ons zelfs van pas kan komen. Dan is alles weer rustig en is het nieuwe fenomeen opgenomen in onze wereld.

Misschien heeft u nu al een idee waar ik heen wil, maar om het Andere werkelijk aan te kunnen duiden moet ik nog verder gaan, ik zal me moeten begeven naar de grens van de wereld waarmee ik me verbonden voel, en die grens zal ik moeten verkennen. Die grens zal ik aanschouwelijk moeten maken. Want is die eenmaal aanschouwelijk, dan kan ik eroverheen en vervolgens zijn de mogelijkheden eindeloos. Om het verhaal zuiver te houden zeg ik nog maar eens dat ik mezelf als uitgangspunt en voorbeeld neem, want de enige duidelijke grens is een persoonlijke grens, de grens tussen mijn wereld en het Andere. Dit betekent dat dit verhaal is geschreven vanuit het perspectief van de Ik van een Westerse man. Wie er wat in ziet kan het gebruiken, en als de Oosterse vrouwen hun verhaal verteld willen zien, dan moeten ze daar zelf maar moeite in steken.

Bij het onderzoeken van de grens tussen de Ik en het Andere heb ik echter een groot probleem: de Ik en zijn wereld zijn strikt afgescheiden van het Andere. Het is voor mij zelfs onmogelijk om een beetje over die grens heen te loeren zonder dat ik ongemerkt toch weer in mijn eigen achtertuin kijk. Ik neem daarom een kleine omweg en richt me op iets wat het meest op mij lijkt. Ik spits mijn onderzoek even toe op andere mensen. In de omgang met die anderen liggen voor mij namelijk de meeste aanwijzingen voor de grens waar ik naar op zoek ben.

Andere mensen hebben veel raakpunten met mij. Alleen al wat uiterlijk betreft zijn het mijn evenbeelden. Zo hebben ze bijvoorbeeld net als ik een hoofd met twee ogen, een mond, een neus, een kin en twee oren. Ook hebben ze benen, armen en een romp, maar we hebben nog meer met elkaar gemeen. Ze lijken me te begrijpen als ik iets zeg. Daarvoor spreken we een gezamenlijk taal waar we tot in de kleinste details wijs uit kunnen. Ik leef met hen in gemeenschap en ze accepteren me in hun midden. Ik kan hun gedragingen plaatsen, doorzien en erop anticiperen. Het is bijna alsof me een spiegel wordt voorgehouden als ik naar hen kijk. Daarom stap ik vrij gemakkelijk over de verschillen heen en stort ik me in en word dronken op het feest der herkenning.

Samen nemen we het er van, roepen onze raakpunten uit tot de wereld der mensen waar we ons veilig voelen zonder dat we verder hoeven te kijken. Dat we de ander zo af en toe niet begrijpen, dat we conflicten met hem krijgen, dat we ons niet begrepen voelen terwijl het voor ons zelf toch allemaal zo duidelijk is, daar stappen we voor het gemak en de lieve vrede overheen. We zijn nu eenmaal allemaal uitstekend getraind in de omgang en we doen er alles aan om die zo soepeltjes mogelijk te laten verlopen. We vermijden liefst de conflicten en als die onvermijdelijk blijken, dan hebben we keurige procedures om ze op te lossen. Als er mensen zijn die de opgestelde regels van de wereld echt grondig doorbreken, dan gaan we net zo gemakkelijk over tot veroordeling, uitsluiting, opsluiting, executie, natuurlijk niet zonder eerst grondig overleg te hebben gevoerd en niet voordat we de voors en tegens uitvoerig tegen elkaar hebben afgewogen.

Dat is allemaal waar en juist, maar toch is ieder ander evengoed een Ik, net als ik, ieder voor zich, die mij weer ziet als een ander, met zijn eigen wereldbeeld en beeld van mij. Die andere mens heeft net zo'n gecompliceerde wereld in elkaar gezet als ik. Ook hij is binnengekomen in de complete chaos, niet gewapend met een wereld. Die heeft hij eerst moeten bouwen, met vallen en opstaan. Het zou van weinig respect getuigen voor zijn beslissingen, en evenmin voor de mijne, als ik hem zou beschouwen als hetzelfde als ik. Daarnaast doet hij steeds dingen die ik zelf nooit zou bedenken, steeds verrast hij mij, altijd is hij naast spiegelbeeld ook bewijs dat hij niet is zoals ik. Hij heeft dan wel ongeveer dezelfde vaste punten in de gezamenlijke werkelijkheid als ik, maar het is een bekend gegeven dat als je verschillende mensen dezelfde verzameling willekeurige punten geeft en ze opdraagt die punten tot een patroon met elkaar te verbinden, dat ze dan allemaal met heel verschillende patronen aankomen. Zo is het ook met werelden van verschillende mensen. Ze hebben voor een deel dezelfde ijkpunten waar ze het mee moeten doen voor hun patroon, hun wereld, en allemaal maken ze er iets anders van. Doordat we onszelf herkennen in die ander, zien we over

het hoofd dat die ander een Ander is, een Ik die tegenover onze eigen Ik staat. Juist omdat de Ander zo op mij lijkt, manifesteert het Andere zich zo duidelijk in zijn gezicht, maar kijk ik er toch zo gemakkelijk langsheen. Waar ik echter op die Ander stuit in mijn beeld, is bij de kleine conflicten, gestoeld op kleine misverstanden, de kleine irritaties en onverwachte verassingen, de kleine storingen in het beeld. Slechts af en toe dringt het volledige besef door dat de wereld van die ander volkomen verschillend is van wat ik zelf ken en voor waar houd en dat die ander dus een Ander is die in het Andere bestaat. Omdat de Ander deel uitmaakt van het Andere, ligt bij die Ander ook dat wat ik herken in feite op het gebied van het Andere. Zo lukt het me soms om te beseffen dat de Ander niet in mijn wereld staat. Hij staat in zijn eigen wereld en alles ziet er daar heel anders uit, ook de dingen die ik herken.

Dit heeft op mij een dubbele uitwerking. Aan de ene kant word ik ontzettend moe van die totaal verschillende Ander, omdat ik zo veel moeite voor hem moet doen en ik hem toch nooit werkelijk zal kennen. Aan de andere kant word ik razend nieuwsgierig en wil ik dat gevoel van bevreemding terwijl ik in de spiegel kijk steeds opnieuw ervaren. Soms is het niet eens prettig, maar het is altijd intensief. Je moet namelijk echt met die Ander omgaan om dit gevoel te krijgen en jezelf moet je in de waagschaal stellen.

Dat geeft een stoot energie, een spanning, een opgewondenheid die op leven lijkt. En gelukkig word ik gedwongen om met die anderen om te gaan, al gaat me dat niet altijd even goed af. Toch herken ik mensen in hun gedragingen, ik zie hoe ze de problemen oplossen die ze op hun weg tegenkomen. Ik zie hoe ze reageren als dat niet direct lukt en hoe dat soms van kwaad tot erger gaat. Ik zie hoe gelukkig ze zijn als het hen onverwacht wel lukt de obstakels te overwinnen, en dan ben ik tot tranen toe vertederd. Bovendien breken die anderen bij me in, communiceren met me of ik het wil of niet. Ik word gedwongen om te reageren. In het begin werd het louter door toeval bepaald met wie ik omging. Iets later begon ik mensen op te zoeken waarmee ik het

meeste gemeen had, en ik noemde ze vriendjes. Met de een was het leuker dan met de anderen, dus met die ene ging ik verder, tot op de dag van vandaag. Hem noem ik mijn vriend. Veel heb ik met hem meegemaakt en we hebben elkaars wereld door en door verkend. Maar uit die lange zoektocht is ook gebleken dat we elkaar op sommige vlakken met geen mogelijkheid kunnen begrijpen. Dat hebben we steeds weer geprobeerd, maar steeds weer is het mislukt. Ondertussen hebben we het als een feit aanvaard en als vrienden erkennen we van elkaar dat we anders zijn.

Als we het over volkomen anderen hebben, dan is het misschien goed om te praten over liefdesrelaties. Juist daarin wordt het anders zijn zo uitvergroot, omdat de afstand tussen geliefden zo miniem klein wordt. Aan de ene kant is het heerlijk om er een te hebben en het is zelfs extatisch als het goed gaat. Maar gaat het aan de andere kant mis, dan blijk je er niets van begrepen te hebben, heb je geen flauw benul wat er mis is of wat er eigenlijk goed ging toen het zo leuk was. Voor mij geldt wat blijkbaar voor veel mannen opgaat. Ik begrijp niets van vrouwen en vrouwen begrijpen niets van mij. En toch voelen we ons tot elkaar aangetrokken, dat heeft helemaal niets met enig begrijpen van doen.

Bovendien heb ik toch echt mijn best gedaan om er iets van te begrijpen, om er enige regelmaat in te ontdekken, enige wetmatigheid. Steeds heb ik geprobeerd de fouten te vermijden die ik vroeger had gemaakt, maar jammer genoeg is dat niet voldoende, want de ene vrouw is de andere niet en ieder onttrok zich steeds weer aan mijn bevattingsvermogen. Wat heb je er aan om te studeren als de examenvragen steeds over verschillende onderwerpen gaan, onderwerpen waarvan je het bestaan niet eens vermoedde? De een wilde graag zo zelfstandig mogelijk zijn, terwijl ik haar, verliefd als ik was, als een jong hondje achterna liep. De ander hing weer aan me als een blok aan een been, terwijl ik toen op mijn beurt meer zelfstandig probeerde te zijn. Weer een ander was zo dodelijk vermoeiend emotioneel en werd steeds boos op me terwijl ik niet wist waar dat vandaan kwam en terwijl ik er ook niet moedig mee wist om

te gaan. De volgende was weer zo godvergeten onverschillig, heerlijk in het begin na de gekte van de vorige vriendin, maar op langere termijn werd ik er nog gekker van. Met weer een ander kon ik eigenlijk helemaal niet opschieten, maar toch was het een tijdje heel leuk. Raadsels waren het, stuk voor stuk, en steeds bleek ik voor hen evengoed een raadsel, voor ieder een heel ander.

Een geheel nieuw fenomeen is de collega, de mens waarmee ik iedere werkdag opnieuw in een gebouw word opgesloten en waar ik zelfs mee moet samenwerken. Dit samenwerken vormt vaak een bron van genoeg, soms een bron van ultieme ergernis, maar het blijft miraculeus interessant, tot dit schrijven toe. Elke dag weer ga ik om met een aantal mensen waarmee ik normaal gesproken nog geen twee woorden zou wisselen, maar die toch allemaal hun leuke kanten hebben, en waar het meestal en over het algemeen een genoeg is om mee samen te werken. Vreemd maar waar.

En dan zijn er natuurlijk nog de mensen die ik vluchtig ontmoet. Ik groet iemand op straat, om de paar dagen wissel ik een paar woorden met het meisje in de bakkerswinkel, iemand vraagt de weg, ik moet iets van iemand gedaan zien te krijgen. Even heb ik een verbond met ze, dat vrijwel direct weer oplost in het niets.

Alle mensen die ik genoemd heb behoren keurig tot een bepaald deel van mijn wereld, waar ze voor mij een keurig bestaan leiden. Toch houden ze er zelf totaal andere werelden op na en hebben ze van de dingen om mij heen heel andere beelden dan ik. Met allemaal ben ik omgegaan, en van allemaal heb ik geleerd. Niet alleen heb ik geleerd hoe ik nog beter met mensen kan omgaan, vooral heb ik van ze geleerd dat ik ze nooit helemaal zal begrijpen. Ze hebben eigen werelden, ze zijn Anderen, ze bevinden zich in het Andere. Het Andere bestaat, en het bestaat uit de verschijningsvormen op zichzelf, ontdaan van de orde van mijn eigen wereld, bestaand buiten en zonder mij, ieder en alles bewegend volgens eigen wetmatigheden die mij volkomen ontgaan.

Het onderzoeken van de ander heeft me dus de Ander opgeleverd en daarmee het

bewijs dat het Andere bestaat. Ik weet nu zeker dat de verschijningsvormen om me heen meer zijn dan de rol die ze in mijn wereld vervullen. Maar het zijn niet alleen de dingen die zich aan mij voordoen die het Andere uitmaken. Ook alles wat zich niet aan mij voordoet behoort tot het Andere, en ik heb ondertussen geleerd dat mijn eigen wereld, hoe nuttig die ook voor me is, grenzen kent, dat er dingen zijn die buiten mijn blikveld vallen en dat mijn zintuigen me niet alles kunnen vertellen. Het geeft immers te denken: als er in mijn spiegel al dingen zijn die ik niet kan zien, hoe moet het daar buiten dan wel niet gesteld zijn. Ik kan daarom niet anders dan aannemen dat ons blikveld slechts heel beperkt is, dat er buiten de menselijke kijk nog oneindig veel andere zijn. Ik heb slechts een klein deel gezien van wat is, een nog veel kleiner deel van wat er mogelijk is, wat er mogelijk zou zijn, en wat er mogelijk had kunnen zijn. Zelfs heb ik maar een fractie gezien van wat ik me voor had kunnen stellen, en al helemaal niets van wat ik me niet voor zou kunnen stellen maar wat desondanks bestaat. Ik zou zelfs gerust verder kunnen gaan en zeggen dat het Andere oneindig is. Het strekt zich uit van die dingen die voor mijn voeten liggen maar die ik niet begrijp tot het oneindige detail en de oneindige uitgestrektheid. Dat is te visualiseren vanuit de Ik, die een middelpunt vormt, het middelpunt van zijn specifieke wereld. Zijn wereld omvat in het grote beeld een klein middencirkeltje. Daar vlak omheen liggen bijvoorbeeld de verborgen kanten van de Ander en andere zaken die vreemd blijven aan het dagelijks leven. Daar buiten liggen weer verborgenheden van andere culturen, andere levensvormen, andere vormen, groot en klein. Daar weer buiten wat simpelweg buiten onze fysieke horizon valt, ook weer groot en klein; dat wat achter de sterren ligt, en oneindig kleiner dan het op dit moment kleinst bekende deeltje.

Als het om het Andere gaat, hebben we te maken met een belangrijk begrip: oneindigheid. Dat begrip moeten we goed begrijpen, in al zijn uitersten en onbevatbare consequenties. Ooit waren er bijvoorbeeld mensen die beweerden dat er allerkleinste deeltjes waren, die alleen uit zichzelf bestonden. Nu is het onmogelijk om dat nog met

enige stelligheid te beweren. Kijk maar verder en scherper, dan zie je misschien dat het deeltje in feite uit miljarden delen bestaat, die ook zelf weer uit delen bestaan, enzovoort tot in het oneindige toe. Maar zover en zo scherp kan men natuurlijk niet kijken, dus ook al zou die oneindigheid in feite niet bestaan, dan nog hebben we er effectief mee te maken. Quarks kan men bijvoorbeeld niet eens echt zien, slechts afleiden uit vreemde verschijnselen die in de theorie alleen met behulp van zulke kleine deeltjes zijn te verklaren. De quark is misschien wel het kleinste deeltje dat voor ons nog waarneembaar invloed heeft op onze wereld. Wat echter niet wil zeggen dat er geen kleinere zijn. Evenmin wil dat zeggen dat die kleinere deeltjes geen invloed op ons zouden hebben. Dat hebben ze ongetwijfeld, we kunnen het alleen niet meten. Aan de macrokant is het niet anders gesteld. Waarom zou de oerknal het begin zijn van alle ruimte en tijd. Wat was er voor de oerknal, en bestaat dat misschien nog steeds buiten de ruimte en tijd die door die oerknal werden geschapen en waarin wij een bestaan hebben gevonden? Waarom zou er niet een veel grotere wereld bestaan waar die oerknal van ons een microplofje is, onopgemerkt en zonder enige betekenis? Waarom zou onze oerknal geen onderdeel kunnen zijn van de verbranding van een geweldig organisme, of misschien zet onze grote ontploffing samen met andere kleine plofjes de zuiger van een speelgoedtreintje in beweging. Het droste-effect is hier zeker van mogelijke toepassing. Onze oerknal vindt misschien plaats in een heelal dat ook is ontstaan door een oerknal, en die oerknal vond ooit plaats in een heelal dat net zo goed is ontstaan door een oerknal, enzovoort. Hoeveel oerknallen er op dit moment in onze wereld plaatsvinden kun je je in dat geval niet voorstellen. Steeds ontstaan er heelals, en in een fractie van een microseconde zijn ze weer verdwenen, samen met de grootse culturele verworvenheden van hun bewoners. Stel dat er in ieder heelal minstens één kleine oerknal plaatsvindt, dan al krijg je een keten die nergens begint en nergens ophoudt. Stel je vervolgens voor dat deze explosies overal en altijd plaatsvinden, dan zijn er veelvouden van die oneindige keten. Stel je dan de hoeveelheid leven voor die er

op dit moment om ons heen is, al leeft het niet simultaan met ons, voor leven in het heelal hoeven we de ruimte niet in.

Maar waarom zou je je beperken tot oerknallen? Waarom zouden er niet nog een andere vormen van ruimte en tijd bestaan, vormen waarvan ik me geen voorstelling kan maken, laat staan op schrift tot leven wekken? Ik kan daar geen antwoord op geven, en wie wel?

Om die oneindigheid nog eens te illustreren maak ik een klein uitstapje naar de theorie van de causaliteit, waardoor die oneindigheid mooi wordt ondersteund. Als je die theorie in haar meest strikte vorm aanneemt, wordt de oneindigheid duidelijk en logisch voor je neergezet in ruimte en opeenvolging. Voor ons mensen bepaalt die causaliteit trouwens in grote mate het denken. Dat komt alleen al doordat we verschijningsvormen waarnemen en we er direct een oorzaak aan toebedelen: het ding an sich. Het ding zelf veroorzaakt het feit dat wij het waarnemen. Het bestaat en bestaat zoals wij het zien, anders had het er wel anders uitgezien. Van daaruit begint ons denken.

De causaliteit nu wil dat alles een oorzaak heeft, en die oorzaak heeft weer een oorzaak. Als je ervan uit gaat dat er geen scheppende God bestaat, gaat die reeks door tot in het oneindige en is er dus nooit een eerste oorzaak geweest. Er is geen onbewogen beweging, ook niet die oerknal van ons. En verwijzen we de oerknal als allereerste begin van ruimte en tijd naar het rijk der fabelen, dan komt er overal ruimte voor nog meer ruimte. De ruimte wordt volstrekt oneindig, richting macro, en ook richting micro.

Maar de theorie van de causaliteit impliceert nog meer. In de meest strikte vorm ervan volgt wat er gebeurt *noodzakelijk* op wat er aan vooraf ging. Er had niets anders kunnen volgen. In zijn ietwat gedateerde boek 'De vrijheid van de wil' heeft Schopenhauer dat bijvoorbeeld keurig uiteengezet. Om iets te laten gebeuren heb je volgens hem een voldoende grond nodig in het direct vooraf gaande. Als het vervolgens niet gebeurt, dan was er blijkbaar niet voldoende grond. Je kunt dus beter spreken van

een noodzakelijke grond, een grond die noodzakelijk één, en ook echt maar één, gevolg heeft. Het ene volgt noodzakelijk op het andere. Indien je voorspellingen niet uitkomen, dan heb je dus simpelweg geen rekening gehouden met bepaalde factoren die wel degelijk van belang waren. Hier hebben we keurig ook de chaos bij de lurven, waaruit blijkt dat kleine veranderingen immense gevolgen kunnen hebben. Die chaos is onder andere onder de aandacht gebracht door meteorologen die zich erover verbaasden dat weersvoorspellingen op basis van zorgvuldig opgebouwde modellen vaker niet uitkwamen dan wel. Ze gingen daarom meer factoren invoeren in die modellen, factoren die er helemaal niet toe leken te doen. En prompt werden de voorspellingen een stuk nauwkeuriger, hoewel natuurlijk nooit volmaakt, aangezien we nooit alle alle factoren in kunnen voeren, alleen al omdat we niet alle factoren kunnen overzien. Je kunt nu eenmaal niet weten dat er een paar honderd jaar geleden in Zuid Oost Azië een vlinder met zijn vleugel heeft geklapperd, dus zie je die orkaan pas als hij is opgestoken. Maar volgens de strikte causaliteitstheorie zou een alziend en albegrijpend brein, een zogenoemd Laplaciaans intellect, dat dus de volledige constellatie der dingen, groot en klein, tot in het oneindige kan overzien en met alle factoren rekening kan houden, die storm al lang hebben zien aankomen. Zelfs voordat die vlinder met zijn vleugels klapperde, nog voordat die vlinder uit zijn cocon was gekropen, nog voor er vlinders bestonden. Al bij de oersoep, bij de Bing Bang en zelfs daarvoor had dat intellect al keurig uitgerekend en laten zien dat die storm stond te gebeuren. Een bepaalde situatie kan in die theorie maar één gevolg hebben, en die situatie kan op zijn beurt ook maar één gevolg hebben, en die situatie laat ook maar ruimte voor één gevolg, tot in het oneindige.

Dit laat zeker geen ruimte over voor de vrije wil, zoals Schopenhauer in zijn boek duidelijk aantoont. Het laat namelijk geen ruimte voor de mogelijkheid dat er twee mogelijke gevolgen zijn van één enkele oorzaak, geen ruimte voor contingentie, en precies dat staat mij tegen aan deze vorm van de theorie. Dat heeft niets met de vrije

wil te maken. Die vrije wil is mijn niet heel erg dierbaar, want of mijn wil vrij is of niet, dat verandert eigenlijk niet zo veel aan mijn wereld. Bovendien kan ik geen enkel bewijs vinden voor die vrije wil, ook niet in de Kantiaanse vrijheid van het zijn. Dat komt wat mij betreft zomaar uit de lucht vallen en ontstaat vooral uit de drang van de mens om zichzelf een vrije wil toe te dichten. Men wil blijkbaar graag theoretisch vaststellen dat de mens vrij is en desnoods wringt men zich daarvoor in de meest vreemde bochten. Het lijkt wel alsof men het leven minder waard vindt zonder die vrije wil. Maar toch is de vrijheid van de wil niet aan te tonen. Men zal er in moeten geloven of niet. Mij maakt dat niet uit, iedereen mag geloven wat hij wil.

Waar ik in geloof, al kan ik niets bewijzen, is dat contingentie bestaat om ons heen en in ons zelf. Om ruimte te maken voor die contingentie zal ik echter een gaatje moeten prikken in die strikte causaliteitstheorie. Ik zal aannemelijk moeten maken dat een bepaalde constellatie der dingen voldoende grond kan zijn voor twee verschillende volgende constellaties der dingen, die dan misschien slechts heel weinig van elkaar verschillen maar waarvan er vanzelfsprekend maar één wordt gerealiseerd. En als dat tweede mogelijke schaap over de dam is, volgt er allicht een hele kudde.

Hoewel Schopenhauer het natuurlijk best bij het rechte eind kan hebben, maakt hij toch een kleine redeneerfout. De fout die hij maakt is dat hij het gevolg als gegeven beschouwt en van daaruit de oorzaak bepaalt als noodzakelijk. En dat is natuurlijk de omgekeerde wereld! Zo is het gevolg de oorzaak van de oorzaak en de oorzaak het gevolg van het gevolg. In werkelijkheid is dat niet het geval. Je moet met de oorzaken en gevolgen meeredeneren, en dan ziet het oorzakelijk verband er ineens en stuk minder degelijk uit. Dan weten we ineens niet meer zeker of er meerdere mogelijke gevolgen zijn voor één enkele oorzaak. Het enige wat we dan werkelijk zeker weten is dat de ene constellatie der dingen is gevolgd op de vorige. Maar of er nog een andere mogelijk was geweest, dat kunnen we ontkennen noch bevestigen. Dat is een kwestie van geloof. En geloof is een beslissing in een kwestie waar je met argumenten nooit uit

zult kunnen komen. Je beslist in iets te geloven omdat het een je nu eenmaal meer aanstaat dan het andere, of omdat het een jou plausibeler toeschijnt, over het algemeen genomen, terwijl je je er bewust van blijft dat het andere net zo goed mogelijk waar is.

Contingentie valt volstrekt buiten elke berekening, en dat is voor ons westerse mensen moeilijk voor te stellen of te accepteren. We zijn immers gewend om alles te berekenen en te beredeneren. Ook voor mij is dat onberekenbare moeilijk in te beelden, zeker met mijn door en door redelijke brein. Maar wat me pas werkelijk onmogelijk is, is geloven dat de rede altijd uitkomst biedt. Ik zal nooit geloven dat de rede een volmaakt model zou kunnen vormen voor de werkelijkheid. Mijn tegenwicht voor dat geloof is het irrationele en niet in te beelden geloof in contingentie. Het is een geloof, al is er niet snel iets mystieks aan te ontdekken.

Als we het strikte van de causaliteit achter ons laten en de causaliteit koppelen aan de contingentie, dan bevinden we ons op een glijdende schaal. Was er eerst maar één mogelijkheid, nu hebben we er al twee over de dam geleid, om de mogelijkheid van meerdere mogelijkheden even voorzichtig als proof of concept uit te proberen. En met de vaste grond van het geloof onder de voeten breidt het aantal mogelijkheden zich al snel uit tot tien, vijftig, honderd, zoveel je er kunt bedenken, een miljard, oneindig veel. Wie echt vermetel is kan hier gerust weer de vrijheid van de wil naar voren schuiven door te beweren dat ook wij enige invloed uit kunnen oefenen, dat staat mij gelijk. Waar het mij om gaat is dat nu die oneindige ruimte die het oerknal-verhaal samen met de strikte causaliteitstheorie heeft geschapen, nog eens oneindig wordt uitgebreid met de oneindige mogelijkheid tot mogelijkheden die contingentie daar nog eens aan toevoegt. De wanorde die dat schept is voor de mens met geen concept meer te bevatten.

Natuurlijk bestaat er een gerede kans dat het oerknal-verhaal van mij uit het luchtledige is gegrepen, daar ben ik mij van bewust. Het is zelfs zéér waarschijnlijk onwaar, ook dat geef ik toe. Maar het is niet zéker onwaar. Bovendien impliceert het eventuele feit dat het verhaal onwaar is niet dat de ruimte die het heeft geschapen, tot

in het oneindig kleine en grote, niet bestaat. In die ruimte geloof ik wel, en vanuit mijn onwetend standpunt bezien zijn de mogelijkheden hoe die ruimte in werkelijkheid gevuld is al even eindeloos. Ieder verhaal dat je kunt verzinnen is mogelijk waar, als je onze wereld er maar in kunt passen. Nooit zullen we van een van die verhalen kunnen zeggen dat het bewezen onwaar is. Wel is het zeker dat er een verhaal kan worden verteld dat waar is, ongeacht of het op dit moment al door mensen is verzonnen of niet, of het ooit verzonnen zal worden of niet, of het al vergeten is of niet. Mijn geloofsfeit is dat wij leven in een universum dat ons voorstellingsvermogen tot in het oneindige te buiten gaat, en daarbij voel ik mij erg klein. Want stel even dat het Big Bang-verhaal de spijker op de kop slaat, wat maakt ons heelal dan speciaal? Wat maakt ons melkwegstelsel in dat heelal speciaal, wat ons zonnestelsel, onze planeet, ons mensen? Wat maakt mij speciaal, terwijl ik niets ben in vergelijking met wat er om me heen gebeurt? Dan blijkt dat ik die speciale plaats voor mezelf heb gereserveerd en kan ik mezelf niet meer speciaal vinden zonder mezelf van corruptie te beschuldigen. Ik heb geen recht op een speciale behandeling. Je zou zelfs kunnen beweren dat ik niet eens het recht heb om de scheiding tussen mijzelf en al het andere als fundamenteel te beschouwen. Bij nader onderzoek is het helemaal niet mogelijk om vol te houden dat die scheiding bestaat. Ik val in het niet bij de werkelijkheid, ik word erdoor verzwoegen en kan niet in de schaduw staan.

Met de wereld die ik geschapen heb is het al hetzelfde gesteld. Zelf heb ik mijn wereld op een bepaalde manier ingetekend, maar een ander heeft dat heel anders gedaan. Hij heeft een heel andere wereld. Weer een ander vult haar wereld weer heel anders in, nog een ander ook en nog een ander. Er zijn variaties zo veel als er mensen zijn, zo veel als er mensen geweest zijn, zo veel als er mensen zullen zijn. En dan nog heb ik alleen nog maar over de toevallig gerealiseerde menselijke mogelijkheden, een fractie van wat menselijk mogelijk is, wat weer een fractie is van de werkelijke mogelijkheden. Al die andere mogelijkheden bij elkaar maken het Andere. Hoe kan ik

dan volhouden dat de dingen keurig in twee zijn gedeeld, Ik en het Andere, en dat die twee keurig in evenwicht zijn, als het een zo overweldigend veel groter en diverser is dan het andere? Die scheiding verdwijnt in het niets. Die scheiding bestaat helemaal niet, ik kan niet anders concluderen.

Met het wegvallen van de fundamentele scheiding tussen de Ik en zijn wereld aan de ene kant en het Andere aan de andere, houden die Ik en zijn wereld op te bestaan en gaan ze op in het Andere. De consequenties daarvan zijn niet te onderschatten. Zonder tegenovergestelde verdwijnt namelijk ook het Andere, het heeft die naam niet voor niets en zonder Ik kun je het zo niet blijven noemen. Zonder de blik van de Ik verdwijnen de structuren van de wereld, en daarmee alle structuren. Er zijn twee voor de hand liggende mogelijkheden om de ontstane situatie te beschrijven. Aan de ene kant heb je een geweldige en eindeloze brei, zonder enig orde scheppend beginsel. Alles bestaat naast en beweegt door elkaar zonder enige hiërarchie. Op het moment dat de Ik als middelpunt wegvalt kan ik echter ook nog een andere kant opgaan. Aan die andere kant kan ik zeggen dat als de scheiding wegvalt, de twee samenvloeien en het ongedeelde overblijft.

Ik zeg het allebei, en de eindeloze brei benoem ik met de Heideggeriaanse term het Zijn, het ongedeelde noem ik het Ene, een term die ik dankbaar van Plotinus leen. Het zijn twee kanten van een medaille, twee woorden die dezelfde inhoud hebben maar toch fundamenteel van elkaar verschillen.

In het Zijn bestaan wij en onze werelden weliswaar, bestaat er onderscheid, maar dan een onderscheid tot in het oneindige waarin onze werelden verzuipen en nietig worden in het immense gebeuren waarin het ene niet belangrijker is dan het andere; In het Ene bestaat geen enkel onderscheid, het Ene is één, zoals ook wij ons één voelen hoewel we toch gemakkelijk te ontleden zijn. Om het Zijn en het Ene te kunnen begrijpen moet men alle idee van orde laten varen en mag aan niets een speciale plaats worden toegekend, ook niet aan de mens. In het Zijn is er niets of niemand die

orde kan aanbrengen. Zelfs al veronderstel je een hoger wezen dat wel degelijk orde aanbrengt, dan nog gaat het Zijn daar overheen, wordt dat wezen omsloten en betekent die orde op het niveau van het Zijn nog steeds helemaal niets. Het Ene is in rust, dus dat heeft geen verdere orde nodig. Ik zal alle aannames waarop ik mijn wereld heb gestoeld moeten laten varen, want de meest simpele staan begrip in de weg, omdat ze allemaal uitgaan van een antropocentrisch wereldbeeld. Een verhelderend voorbeeld van een aanname die ik los moet laten is de tijd. De tijd nemen we voor lief als een gegeven, als iets dat buiten ons om bestaat. Het een gebeurt toch immers na het ander, en na het een gebeurt er weer wat anders. Toch zijn wij het zelf die het verband op die manier leggen, en als de mens zijn speciale plaats in ons denken kwijtraakt, verliest ook de tijd elke geldigheid. Tijd is een constructie van het leven dat moet kunnen begrijpen dat er verandering is. Het leven moet een manier vinden om om te gaan met de herinnering en de verwachting. Wij hebben daarvoor de tijd geconstrueerd. Tijd representeert onze orde, een orde die uit zichzelf niet bestaat. In en uit zichzelf bestaat er geen tijd. Het enige tijdstip in onze tijdslijn dat werkelijk bestaat is dit moment, het Nu. Het Zijn en het Ene zijn alles wat bestaat, en wat bestond bestaat niet. Evenmin wat zal bestaan. Dat de dingen blijven bestaan in onze herinnering mag misschien waar zijn, maar die herinneringen vinden evengoed een bestaan in het Nu en nergens anders. Niets heeft plaats buiten het Nu, buiten het Zijn en Ene.

Een andere aanname die ik moet laten varen is dat de dingen en gebeurtenissen zin hebben. Ook zin representeert orde. In het grotere verband heeft echter niets zin, alles bestaat gewoon en dat wij er een zin op projecteren heeft daar geen enkele invloed op. Het Zijn is een geweldige grootheid waarin wij ons vinden, waarin we zijn ingebed en waarin wij onze zinnen verzetten, onze zaakjes regelen, onze wereldjes scheppen en aankijken tegen onze eigen kleine horizonnetjes, verbonden met de rest door onze eigen kleine regenboogjes. Het Ene is de andere geweldige grootheid waarin niets los van iets anders kan worden gezien; het Ene is onveranderlijk in rust met zichzelf, hoe

zou daar enige zin mee in verband kunnen worden gebracht?

Zonder dat je er enige orde in aan kunt brengen of zin aan kunt geven bestaat en gebeurt dus alles in het Zijn. Het is geweldige brei van alles wat maar door elkaar beweegt, er is geen touw aan vast te knopen, want alleen lokaal komen de dingen met elkaar in aanraking, terwijl er helemaal geen plaatsen zijn aan te wijzen. En als er al een touw aan vast te knopen zou zijn, zou dat touw in ieder geval te zwaar zijn voor ons. Zelfs dat touw zou weer opgenomen zijn in het Zijn zelf, en wat kun je nu binden met zichzelf? Tegelijkertijd gebeurt er helemaal niets, wat wij in onze wereld ook zien gebeuren, is alles verenigt in het Ene.

De geweldige grootheid waarvan het Zijn en het Ene de twee gezichten vormen is mijn god. De god die alles in zich heeft en waarin alles een bestaan vindt, die alles omvat en toch zichzelf is, de god die de naam alles draagt, zonder een opschepperige hoofdletter. Voor deze god zou ik het trotse hoofd kunnen buigen, en tot deze god zou ik kunnen bidden. Voor deze god zou ik me op mijn knieën kunnen werpen en nederig om vergiffenis vragen. Overweldigd ben ik, onthutst door de nabijheid van zo'n grootheid en dankbaar dat ik er deel van uit mag maken. Mijn mond stroomt ervan over, terwijl de aanblik van deze god me met stomheid slaat.

Ineens zit ik dus opgescheept met een god. En het woord 'God', zeker met die hoofdletter, is een gevaarlijk woord, besmet en uitgekauwd door alles en iedereen. Toch is god het enige woord dat ik kan gebruiken. Daartoe vorder ik het woord terug van de kerken, die het al eeuwen lang monopoliseren. Vastberaden zeg ik tegen die kerken: Het is niet alleen van jullie, het is ook mijn woord! Het heeft niet alleen jullie betekenis, het heeft ook de mijne!

Van oudsher hebben we natuurlijk een beeld van een god meegekregen die alles en iedereen in de gaten houdt en die erop let wat je doet. Aan Hem moet je rekenschap geven van je daden. Die God, daar kun je ook nog dingen aan vragen, je kunt bidden en hij eist eerbied van je. En met dat beeld kunnen we hier natuurlijk helemaal niets.

Mijn god interesseert zich niet voor mij en aan mijn gebeden wordt geen aandacht besteed. Het is immers eigen aan de ordeloosheid dat het niets uitmaakt wat er gebeurt, wie er overleeft, wie er de overhand krijgt, wie er gezond blijft en wie opslag krijgt, wie verdriet heeft, wat wordt vernietigd, waar een aardbeving plaatsvindt. Aan het Ene is het eigen dat er evenwicht is wat er ook gebeurt, met de wereld of met mij persoonlijk. Al raak ik aan de bedelstaf, al word ik ernstig ziek, al ga ik dood zonder dat iemand naar me omkijkt, al win ik de loterij en ben ik voor altijd gelukkig, het Ene blijft onaangedaan, hoe ik ook smeeke en wat ik ook doe.

Mijn god aanbidden en voor Hem in het stof bijten, zoals andere gelovige dat doen, heeft voor mij dus geen enkele zin. Ten eerste voel ik er niets voor om stof te happen en ten tweede heb ik er helemaal niets aan als die god toch niet naar me luistert. Die god is veel te hoog en abstract om direct aan te spreken. En laat ik eerlijk zijn, de scheiding tussen Ik en al het andere mag dan niet fundamenteel zijn, voor mij zelf is die scheiding wel degelijk wezenlijk. Ik ben namelijk wezenlijk anders dan het andere, iedere Ik zal dat met me eens zijn. Alleen ik ben Ik en ik voel en zie alleen mijn eigen wereld. Hoe je het ook wendt of keert, dat maakt die wereld speciaal. Dat maakt mij anders. En aan dat anders zijn ontleen ik mijn identiteit en mijn bestaan, dat kan ik niet verloochenen. Waarom zou ik me dan rekenschap geven van die god? Ik kan me er toch net zo goed niets van aantrekken en lekker in mijn eigen comfortabele en bekende wereldje blijven. Dat is veel makkelijker, veel aangenamer, veel rustiger. Ik heb alle reden om mij tot mijzelf te beperken.

Maar toch moet ik eerbiedig zijn. Want ik weet van mijn god. Ik ben me er nu eenmaal van bewust dat de realiteit boven mijn wereld uit torent. De realiteit heeft mijn wereld gecreëerd, kan vele werelden creëren, kan alle werelden creëren, ook die van mij. Ik heb het sterke besef dat ik deel uitmaak van god en dat ik die dus moet eren om mezelf in stand te houden. Want als ik het grotere geheel waar ik deel van uitmaak niet respecteert, dan heb ik zelfs geen respect voor mezelf.

Dat gezegd hebbende is het natuurlijk wel de vraag hoe je zo'n onverschillige god eren kunt. Ik kan dat moeilijk doen door eerbiedige afstand te creëren met behulp van een kunstig gesneden altaar, om daar vervolgens voor te knielen en er een schaap op te offeren. Het probleem daarmee is namelijk dat mijn god helemaal niet ver weg is. Mijn god is zelfs heel dichtbij. Ik zelf maak er onderdeel van uit, net als mijn directe omgeving. Het eren kan dus gewoon in het dagelijkse leven gebeuren. Een andere mogelijke manier is bijvoorbeeld het idee altijd in gedachten te houden en alles beoordelen op de waarde voor de godheid. Dit zou grote consequenties hebben voor mijn omgang met de wereld. Fundamentele begrippen en waarden waarmee ik de wereld kan bezien en aan haar deelnemen komen op de tocht te staan, omdat ze het ene verkiezen boven het andere, terwijl mijn god fundamenteel niets verkiest boven iets anders. Het Zijn wordt nu eenmaal niet chaotischer als het ene prevaleert over het andere, het Ene wordt er niet door verstoord. Zo heb ik eerder zin en tijd onderuit gehaald. Maar er zijn ook andere begrippen die dan naar de prullenbak kunnen worden verwezen, die maatschappelijk gezien veel ingrijpender zijn. Voor mijn god is er bijvoorbeeld niets tegen zaken die wij als slecht en onrechtvaardig beschouwen, en dit keer niet alleen omdat er een andere kant aan verhalen zit die evengoed begrijpelijk is. Laat ik inderdaad als eerste voorbeeld onrechtvaardigheid nemen, of beter gezegd het begrip recht. Dat begrip zit diep in mij geworteld. Niet alleen was het gevoel voor recht en onrecht iets wat mij als eerste raakte, maar het zit ook diep geworteld in de Westerse cultuur, een cultuur waarvan het aanzien vooral is bepaald door de burgerij.

Hier in het Westen heeft de burgerij een beslissend stempel gedrukt op de cultuur. Juist doordat de burgerij zo'n brede basis is, en juist doordat die burgerij zo lang de tweede viool heeft moeten spelen achter de adel is het recht voor die groep zo belangrijk. Om een burgerlijke maatschappij te bereiken moest die burgerij zich immers uit de onderliggende positie werken. De vanzelfsprekendheid van de klassen moest opzij geschoven worden, en daarvoor had men de notie gelijkheid nodig. Men was niet

minder dan een edelman, alleen maar omdat men in een ander nest was geboren. Men bedacht ineens dat men evenveel waard was en als men ervan overtuigd is dat men evenveel waard is als iemand die meer heeft, ontstaat een bepaalde notie van recht. Het is dan zelfs een kleine stap naar gelijke rechten en daarmee is de revolutie achteraf direct keurig gerechtvaardigd. De omslag rechtvaardigt zichzelf, precies zoals het hoort.

De idee van gelijke rechten voor ieder mens zit mij dus ingebakken, net zoals in vrijwel iedere westerse mens, hoezeer een enkeling er ook tegenin probeert te gaan. Hier in het Westen wordt de notie recht vooral bepaald door de rechten van het individu. Die rechten zijn bij ons het belangrijkste en werpen het meeste gewicht in de schaal. Voor die rechten moet alles wijken. Die rechten projecteren we zelfs op culturen waar recht op een andere manier is gedefinieerd. Want natuurlijk zijn er culturen waarin het belang van de groep boven die van het individu wordt gesteld, culturen die wat gemakkelijker omgaan met dat individu, culturen die in een andere ontwikkelingsfase zitten, of, beter gezegd, die een hele andere ontwikkeling doormaken. Recht is nu eenmaal cultureel bepaald. Wij noemen die culturen echter barbaars, of ongeciviliseerd en vervolgens komen we ook op die plaatsen op voor het in onze ogen zo belangrijke individu. We grijpen in en zetten de mensenrechten bovenaan op de agenda. In onze passie voor het individu gaan we zelfs verder dan dat. We zouden met alle plezier ingrijpen als een leeuw een groep leeuwinnen overneemt en daarbij alle welpen doodbijt. Die arme aaibare en weerloze diertjes verdienen toch dat iemand het voor hen opneemt en ze beschermt tegen die brute geweldenaar. We zouden dat maar wat graag doen, al weten we ondertussen, met pijn in ons hart, dat we de natuur zijn gang moeten laten gaan. Zo gaat het nu eenmaal waar orde en recht niets te vertellen hebben. Waar bij ons de zwakkere zijn recht kan halen en zoveel mogelijk wordt beschermd, daar kan het welpje op niets rekenen als zijn vader wordt verjaagd. Waar bij ons iedereen wordt verzorgd en zo goed mogelijk door zijn ziekte wordt heen gesleept, wordt het arme zieke lammetje verscheurd door de troep wolven. Waar bij ons

iedereen die oud is en slecht ter been zo lang mogelijk in leven wordt gehouden, daar wordt de wolf die niet meer mee kan komen met de roedel aan zijn lot overgelaten om een eenzame dood te sterven.

En we moeten toegeven dat er iets moois zit in de manier van de natuur. Als we in ons hoofd even het recht van het individu uitzetten en dan nog eens naar onze wereld kijken, dan zien we wat voor uitwassen dat recht met zich meebrengt. Als er op deze planeet net zoveel konijnen waren als mensen, dan hadden we al lang een grootscheepse jacht op touw gezet om hun aantallen weer binnen proporties te brengen. De mens is een plaag die zich ongebreideld kan uitbreiden, die al het natuurlijk evenwicht mag verstoren, zonder natuurlijke vijand die daar iets aan kan doen. Het enige wat misschien nog uitkomst kan bieden is een fikse oorlog met al de chaos, vernietiging en verval die daarmee gepaard gaan. Maar wij zien dat natuurlijk liever niet gebeuren. Onze cultuur heeft net twee verschrikkelijke oorlogen achter de rug. Je wenst je ergste vijand nog niet de ellende toe die zo'n oorlog met zich meebrengt. Dat grote lijden heeft het begrip recht pas echt op een onomstotelijk voetstuk geplaatst. En door de onverminderd voortdenderende globalisering heeft het westerse recht nu zelfs tot in de verste uithoeken van de wereld grote betekenis gekregen. Waar we ook komen, ons rechtsgevoel nemen we mee in onze bagage, we evangeliseren er lustig op los, en we zijn ons er hoogstens lichtjes van bewust dat we daarmee groot onrecht doen aan de culturen die een ander recht in het vaandel houden dan het recht van het individu. Onbedoeld bewijzen we wat we het liefste niet zouden bewijzen, dat het meest prominente recht het recht van de sterkste is. Wij hebben de sterkste cultuur, dus ons begrip van recht is het beste.

Ik heb wat dit betreft natuurlijk makkelijk praten. Wij hebben het hier goed. Wij hebben genoeg te eten en te drinken. We hoeven hier niet bang te zijn en we mogen zeggen wat we willen met als grootste straf dat we met de nek worden aangekeken. Er zijn hier geen mannen met lange jassen en hoeden die ons in de gaten houden en ons

zonder pardon mee kunnen nemen naar een gebouw waar gewone mensen liever niet nieuwsgierig bij stil blijven staan. Wij lopen geen kans om naar believen gefolterd te worden, uitgeknepen en vervolgens terechtgesteld. Het kruis is hier geen optie. Wij hebben geluk, inderdaad, en natuurlijk gunnen we iedereen datzelfde geluk. Maar het woord recht is te hoog gegrepen. Wil ik recht doen aan het Ene en het Zijn, dan zal ik me moeten realiseren dat ik precies evenveel recht heb op mijn geluk als al degenen die minder fortuinlijk zijn: geen enkel. Het recht van de sterkste en de gelukkige is het enige recht dat werkelijk bestaat, en dat recht is geen recht zoals wij ons dat voorstellen. Ik zal mijn gevoel voor recht, dat zo diep in me zit, dat het eerste was wat ik voelde, grondig moeten herzien in het aanschijn van mijn god. Dat zal iedere Übermensch met me eens zijn.

Een ander begrip dat ik in het zicht van het Zijn en het Ene moet verpulveren is het menselijk begrip van waarheid, een begrip dat we toch zeker hoog in het vaandel voeren. Alleen zien we daarbij meestal over het hoofd dat de dingen zich slechts gedeeltelijk aan de mens openbaren, simpelweg omdat we slechts een gedeelte kunnen waarnemen. De waarheid over een deel kan niet los gezien worden van het grotere geheel waar het deel van uitmaakt en dat grotere geheel kunnen we niet volledig overzien. Dat grotere geheel maakt trouwens toch weer deel uit van een nog groter geheel, net zolang tot we alles te pakken hebben en bij het Zijn en het Ene zijn uitgekomen. En daar doet het begrip waarheid er niet meer toe omdat het vanzelfsprekend is geworden. Natuurlijk is het Zijn waar, natuurlijk is het Ene waar, dat staat boven elke twijfel. En daarmee is het begrip betekenisloos omdat het zijn tegendeel mist. Waarheid in het menselijk begrip wordt slechts ondersteund door een plausibel verhaal dat men over het algemeen voor waar houdt. Als genoeg mensen geloven dat iets waar is, dan is het menselijk gezien waar. Dat die waarheid met een iets andere invalshoek ergens anders had gelegen doet voor ons in feite niet terzake.

In het aanzien van mijn God mag ik niets voor absoluut waar aannemen, omdat ik

daarmee ontken dat er nog andere mogelijkheden waar zijn. Ik ontken dan dat mijn god ingewikkelder in elkaar zit dan ik kan bevatten. Ik mag dus alleen aannemen dat ik iets adequaat kan beschrijven binnen mijn mogelijkheden en met mijn beperkingen. De kaart die ik in mijn hoofd heb, mijn wereld, is slechts een model met behulp waarvan ik de dingen om me heen een plaats geef ten opzichte van mezelf, waardoor ik me gemakkelijker kan bewegen. Een waarheidsgehalte zit er niet aan vast, aan niets wat ik zie, hoor, voel, ruik, proef of bedenk.

En juist dat krijg ik nu keihard terug in mijn gezicht, want het heeft weer directe gevolgen voor mijn god en dat maakt de cirkel rond. Want mijn god is iets wat ik zelf heb bedacht. Als ik die god wil eren mag ik dus ook die god niet voor waar aannemen, alleen voor aannemelijk. Daarmee val ik weer met mijn eigen neus op aarde. En nu sta ik werkelijk moederziel alleen en zonder houvast tussen de dingen om me heen. Niets is werkelijk, en toch kan ik het niet nalaten om meer te vermoeden achter de vormen om me heen dan ik zie. Ik kan het zelfs niet laten om te geloven dat er meer is dan ik zie. En gelukkig kan dat zonder bezwaar, want iets geloven is niet hetzelfde als iets voor waar aannemen. Geloven is een daad, een beslissing die je neemt op grond van onzekere feiten. Als je gelooft onderken je dat je niet zeker kunt weten. Zo kan ik in mijn god geloven, maar zo kan ik evengoed in mijn constructies, in mijn gedachtenkaart, in mijn wereld geloven. Natuurlijk, werkelijk is alleen wat je meemaakt, het hier en nu. Voor mij zijn dat deze gedachten, is dat de pen op papier, de kamer om me heen, het geluid van auto's buiten en de katten die om me heen draaien. De rest van mijn wereld, mijn leven bestaat slechts in mijn hoofd en is hopeloos onvolledig. Maar toch is mijn ervaring dat er altijd weer een ochtend komt na de nacht, dat is moeilijk te ontkennen of te negeren. Het feit dat alleen het nu waar is, neemt niet weg dat ik weet dat er heel andere nu's zullen volgen, die weer heel andere invalshoeken opleveren en die op dit moment misschien van mij verlangen dat ik over niet al te lange tijd ga slapen.

En dat is het probleem waarvoor ik mij gesteld zie en dat ten grondslag ligt aan al

deze schrijfselen. Aan de ene kant is er mijn wereld, die ik probeer in te richten zoals ik hem prettig vind. En aan de andere kant is er de zichtbare god, het moment dat steeds voor verrassingen en lastige keuzes zorgt. Ik sta voor de geweldige opgave om genoeg in de wereld om mij heen te geloven om eraan te kunnen deelnemen, zonder dat ik mijn geloof in mijn god geweld aan hoeft te doen. Hoever kan ik gaan, wanneer verloochen ik het een, en wanneer het ander. In beide gevallen kraait de haan drie keer en word ik keihard met mijn neus op de voldongen feiten gedrukt. Dat zijn beschamende momenten, die ik later alleen met hard neuriën uit mijn gedachten kan proberen te verdrijven. Als ik te veel op mijn wereld en ervaring leun, dan mis ik wat daar niet in past. Als ik aan de andere kant te veel let op wat ik niet ken, dan mis ik weer dingen die erg voor de hand hadden moeten liggen, wat me in mijn omgeving soms erg kwalijk wordt genomen.

Ik moet leven in mijn wereld, en daarvan maakt die god deel uit. Ik heb die god nu eenmaal bedacht en ik heb besloten er in te geloven, en nu bestaat die voor mij. In mijn gedragingen binnen de wereld zal ik de god dus moeten accepteren, waarderen, respecteren, ik zal hem moeten eren. En dat zal ik moeten doen zonder de rest van mijn wereld te veronachtzamen. Die wereld is immers mijn alledaagse realiteit, en in feite komt die op de eerste plaats, die staat mij het meest na, met alle mensen, zaken, gebeurtenissen die zich erin afspelen. Die wereld is helemaal van mij. Ik heb hem geschapen, en ik draag er de verantwoordelijkheid voor. Die wereld bestaat, ik kan hem net zomin ontkennen als mijn god. De eerbied voor god zal ik dus in mijn wereld moeten passen. En in die wereld bestaat bijvoorbeeld de notie recht van het individu. Ik kan het niet helpen dat ik meelij heb met het kleine leeuwje, dat ik de hongerige gevoed wil zien, en de nood gelenigd. Ik wil helemaal geen Übermensch zijn.

Gelukkig wordt die ruimte me wel geboden, want ik kan nood lenigen zonder respectloos te zijn. Ik mag ingrijpen en doen wat mijn gevoel me ingeeft. Dat gevoel is toch ook onderdeel van het geheel, van mijn god en ik mag er naar handelen, zonder

dat ik werkelijk in rechtvaardigheid geloof. En verder op dit pad bestaat mijn wereld wel degelijk werkelijk, ik maak hem toch mee. Dus bestaat er orde, bestaat er waarheid, bestaat er tijd. Ik kan simpelweg om een uur of zes afspreken, en ik kan gewoon tegen iemand zeggen dat ik ergens zeker van ben, waarmee ik dan bedoel dat het in onze menselijke wereld van toepassing is, zonder dat het mijn eerbied ondergraaft. Ik kan op die manier een van de twee voorrang geven, zonder dat ze met elkaar in botsing komen of elkaar de ruimte misgunnen. Ze zitten elkaar niet in de weg. Alleen in is het eerbiedigen van mijn god zo louter een soort intellectueel spel. Ik zeg dat iets rechtvaardig is, of waar, en ondertussen denk ik er het mijne van. Mijn eerbied blijft ondergronds. Daar is natuurlijk niets mis mee in het alledaagse leven. Je kunt nu eenmaal niet overal eerbiedig bij gaan staan twijfelen als er beslissingen van je worden verwacht. Maar toch zijn er wel degelijk momenten waarop mijn god voorrang heeft. Op die momenten word ik één met god.

Jazeker, dit is je reinste mystiek.

Voor die eenwording ligt het heerlijke ideaal van de Ontmoeting klaar. In de Ontmoeting komen de Ik en het Andere tot elkaar en smelten samen, waarna ze samen het Ene, het Zijn, alles, god vormen. Daarbij verliest de Ik echter niet zijn identiteit. Tijdens de Ontmoeting ben Ik dus nog altijd mijn eigen bewuste middelpunt. Ik ben immers de voor mij enige wezenlijke grootheid. Ik is alles wat er voor mij bestaat. Zonder Ik is er geen samensmelting. Uit mijn Ik heb ik ook mijn god afgeleid en vanuit mijn Ik geloof ik daarin. Vanuit die Ik moet ik god dus eren. Zonder Ik bestaat die god niet eens, en hoeft er helemaal niet geëerd te worden.

De Ontmoeting is dus een samensmelten van de Ik en het Andere in een eenheid die desondanks door de Ik ervaren wordt en waardoor hij opgaat in god. Maar weten wat de Ontmoeting is en daadwerkelijk Ontmoeten zijn twee verschillende dingen. Ontmoetingen kunnen natuurlijk zomaar gebeuren in plots en alles overweldigende angst, een allesoverheersend afgrijzen of geluk. Op die momenten heb je zelf niets in te

brengen en kun je dus niet sturen. Je kunt de Ontmoeting echter ook aangaan op gelijke voet met je omgeving. Ongetwijfeld kan dat worden bereikt via meditatie. Daar worden te veel verhalen over verteld om het te kunnen ontkennen. Zelf kies ik voor een actievere manier. Het valt me nu eenmaal zwaar om mijn geest werkelijk leeg te maken, want er is altijd wel iets dat me bezig houdt.

Ik kan voor die actieve manier veel woorden gebruiken die allemaal niet de juiste plaats aanwijzen. En dat zal ik dan ook doen, in de hoop dat al die verwijzingen naast elkaar toch de contouren duidelijk maken van wat ik zeggen wil, en op het gevaar af dat alleen de mensen die al weten wat ik bedoel mij begrijpen, terwijl mensen die nog in het duister tasten zich alleen maar achter de oren kunnen krabben en zich vergeefs afvragen waar ik het in godsnaam over heb.

Belezen mensen onder ons kunnen hier ook te rade gaan bij Martin Buber. Mijn Ontmoeting benadert het spreken van het grondwoord Ik-Jij. Het Het van Buber is mijn wereld, de Jij is ongeveer een equivalent voor het Andere, Ik-Het is het alledaagse leven, Ik-Jij de Ontmoeting.

De Ontmoeting is louter ervaring. De Ik reageert direct op wat zich voordoet, los van het feit of die reactie gezien de omstandigheden een verstandige reactie is of niet. De Ik reageert instinctief en is zonder denken bereid om de consequenties van zijn daden met eenzelfde gemoed tegemoet te treden, hoe ze ook uitvallen. Even legt de Ik de wereld, de gedachtenkaart in zijn hoofd opzij. Even bedenkt hij niet waar hij waarschijnlijk uit zal komen als hij een bepaalde richting op gaat of wat hij volgens die kaart zal tegenkomen en hoe dat heet. Hij laat zich verrassen door wat niet op de kaart staat net zo goed als door de dingen die er wel op staan, maar die ineens elders blijken te liggen en ook nog heel anders heten. Even oriënteert hij zich niet op bekende punten, hij verliest ze misschien even helemaal uit het oog. Even is hij de weg kwijt, even verdwaald, omringd door het onbekende Andere. Maar hij raakt niet in paniek. In de Ontmoeting stelt de Ik zichzelf vol vertrouwen in de waagschaal. De Ik is één met zijn bewegingen, met zijn

gedachten, met de omgeving waarop hij reageert, een met alles waar die omgeving deel van uitmaakt, een met alles, een met god.

Voor sommige mensen is dit een peulenschil, misschien voor mensen die wat minder zelfreflexief zijn dan ik, die zichzelf niet continu in de gaten houden. Voor hen is het iets dat iedere week wel een keer voorkomt, iedere dag, ieder uur, misschien wel ieder moment. Zelf heb ik er echter de grootste moeite mee en daarom schrijf ik er natuurlijk over als over een prachtig en vrijwel onbereikbaar ideaal. Voor mij zijn de Ontmoetingen uitzonderingen die mijn leven toch de moeite waard maken om geleefd te worden. Het zijn momenten die me een intens levensgevoel geven, momenten waarop ik werkelijk in contact treed met mijn omgeving. De voor mij meest waardevolle Ontmoeting is de Ontmoeting die ik samen met Anderen beleef. Dat zijn eveneens de Ontmoetingen die werkelijk een probleem voor me vormen. En dat heb ik aan mezelf te wijten, want zo gauw ik een ander mens zie ga ik al inschatten wat ik van hem of haar kan verwachten of vrezen, wat die ander op zijn beurt van mij zal verwachten en van me zal denken. Bepaald geen goede basis voor een Ontmoeting, waarbij vertrouwen in jezelf en in de Ander bittere noodzaak zijn.

Maar de Ontmoeting samen met een Ander is niet alleen het meest waardevol omdat hij het meest zeldzaam is. Ook is die Ontmoeting het meest intens, het meest prikkelend voor het bewustzijn en hij vraagt het meeste van je vermogens. Bij de Ontmoeting met de Ander worden ritmegevoel, reactievermogen, inzicht, intelligentie, instinct, vermogen tot vertrouwen, het kunnen opbrengen van respect en het gevoel voor eigenwaarde allemaal ingezet, gecombineerd en intensief. Daarnaast speelt er een factor een rol die veel roet in het eten kan gooien: de communicatie. Voor de Ontmoeting met de Ander is het een voorwaarde dat die communicatie door geen van de spelers als een probleem wordt ervaren. Men moet vertrouwen hebben in de communicatie, en dat is lang niet altijd even gemakkelijk. In de wereld om je heen heb je een groot aantal punten vastgesteld die samen een coherent geheel vormen en waar

je je gracieus tussendoor kunt manoeuvreren. Datzelfde heeft die ander natuurlijk ook gedaan, alleen is die ander een Ander en hij heeft dus net even wat andere punten vastgesteld, net andere wegen er tussendoor en dat levert bij de communicatie wel eens wat storing op. Bij communicatie zet je een bepaald punt zoals jij dat ziet en interpreteert duidelijk zichtbaar voor de ander neer. Die ander neemt daar kennis van en reageert erop door zijn eigen punten neer te zetten zodat jij ze kunt zien. Zo gaat dat over en weer. Er kunnen echter heel gemakkelijk kinken in kabels komen. Bepaalde vaste punten zien er vanuit een ander perspectief namelijk heel verschillend uit en soms hebben ze zelfs een heel andere betekenis, niet zelden tegenovergesteld aan de betekenis die je er zelf aan had toegekend. Bij de Ontmoeting met de Ander moet men er echter op vertrouwen dat de Ander begrijpt wat wordt bedoeld of in ieder geval wil begrijpen, en de Ik moet op zijn beurt het gevoel hebben en erop vertrouwen dat hij begrijpt of in staat is te begrijpen wat die andere Ik bedoelt. Dat vertrouwen kan natuurlijk wel eens beschaamd worden. Je hebt een bepaald punt stevig neergezet, en vervolgens heb je erop vertrouwd dat die ander begreep wat je bedoelde en ben je op dat vaste punt gaan bouwen. Een hele toren wilde je er op bouwen, alleen bleek halverwege dat het voor jou stevige punt voor de Ander een heel andere betekenis had, waardoor het voor die Ander heel ergens anders lag. Dan zit je met een toren in een spagaat die er heel anders uitziet dan een van jullie had kunnen denken. In het normale leven kan dat vervelende en beschamende taferelen opleveren, maar in de Ontmoeting kan zelfs dit soort misverstanden het werkelijke vertrouwen niet schaden. Iedereen maakt foutjes, dat doet niets af aan de goede wil. Wat doet die stomme toren er ook toe, we bouwen gewoon een nieuwe. Het spel gaat door, het gevecht gaat door. In een confrontatie vertrouw je er op dat die ander niet ziet wat je achter de hand houdt, wat voor list of schijnbeweging je in gedachten hebt. Je vertrouwt op jezelf en op je eigen opmerkzaamheid, want je laat je graag verrassen door die Ander. Je kunt het aan wat hij voor jou in petto heeft, wat dat ook moge zijn. Je draait hem horendol!

In de Ontmoeting met de Ander speelt die Ander hetzelfde spel als de Ik, maar net even anders waardoor er ineens zoveel meer mogelijk wordt, waardoor de uitkomst zoveel minder voorspelbaar en zoveel meer onzeker wordt. Daarbij loert er altijd wel het gevaar dat de Ik bij vergissing zichzelf ziet geprojecteerd in het gelaat van de Ander, in plaats van de Ander die er werkelijk is. Dan krijg je het misschien ineens om je oren waar je het niet verwacht had, word je ineens in de rug gestoken, glij je uit en val je op je gezicht. Dat is een risico dat je loopt, en zeker niet het enige. Tijdens de Ontmoeting ontstaat er namelijk een overlap tussen twee werelden en wordt de rest even vergeten. Voor even zit je dus in een andere wereld dan normaal, en in die andere wereld reageer je natuurlijk ook anders, omdat de dingen nu eenmaal anders staan opgesteld. Dan kun je wel eens beslissingen nemen, volkomen bij je verstand, waar je achteraf bijzonder veel spijt van krijgt. Ook dat risico moet je bereid zijn te nemen, want ben je daartoe niet bereid dan hou je altijd een scheef oog naar je alledaagse wereld en dat zou jammer zijn. Een gezamenlijke wereld is namelijk iets waanzinnigs, al duurt het maar een uurtje of zelfs korter. Met leuke mensen is het ontstellend leuk. Met vijanden wordt het een ontstellend gevecht. Met intelligente mensen wordt het ontstellend intelligent. Met intelligente en leuke vijanden is het een regelrecht festijn.

De Ontmoeting is een intens gebeuren, zoveel is wel duidelijk. Het is ook een doelloos gebeuren en dat doelloze is vanuit maatschappelijk oogpunt een moeilijk punt. We zijn nu eenmaal gewend om ons in maatschappelijk opzicht steeds doelen te stellen. De meeste dingen die we doen, doen we met een bepaalde intentie. Je gaat naar de bakker met het doel een brood te verkrijgen om op te eten en zo je honger te stillen. Je gaat naar school om je kennis te vergroten of om jezelf goede vooruitzichten te verwerven. Je gaat uit werken met het doel om geld te verdienen, waarmee je dan weer mooie dingen kunt kopen. Je gaat uit om plezier te hebben. Ontmoeten doe je echter alleen maar omwille van de Ontmoeting zelf. Je kunt van tevoren namelijk niet weten wat je ervan kunt verwachten en je hebt er geen idee van welke kant het op zal

gaan, of het een positief of een negatief gevoel op zal gaan leveren, of het ergens toe zal leiden of dat het een doodlopende straat zal zijn. Precies voor die onzekerheid moet je open staan en die onzekerheid moet je omarmen als een bondgenoot. Wie zekerheid vereist, een vast omlijnd doel nastreeft en niet bereid is om zijwegen te bewandelen, komt niet ver. Opportunisme is in deze geen vies woord.

Het is een mooi ideaal, die Ontmoeting. Maar zoals ik al zei ben ik van nature geen ontmoeter. Ik heb er moeite mee om het vertrouwen op te brengen, om mezelf over te geven aan het moment, om de zekerheid van bepaalde vaste punten los te laten. In feite ben ik meestal gewoon te bang. Ik houd het vizier graag gesloten en laat niemand in mijn kaarten kijken. Zo zal iedereen zijn remmingen wel hebben. Gelukkig voor mij heb ik ook nog wel een aantal sterke punten. Op sommige momenten kan ik het vertrouwen en het zelfvertrouwen wel opbrengen. Met mijn alledaagse leefomgeving ga ik bijvoorbeeld gemakkelijk om. Ik probeer respect op te brengen voor de dingen die ik dagelijks tegenkom en ik probeer ze te zien zoals ze naast mij bestaan, elke dag weer zonder ze als gegeven aan te nemen of ze direct naar mijn hand proberen te zetten. Ik probeer ze te waarderen. Moeizamer gaat het natuurlijk met andere mensen, maar ook daarmee heb ik contact. Met sommige Anderen kan ik bijvoorbeeld uren lang redeneren. Dat vind ik een van de leukste dingen die er zijn. Het levert me veel inzichten op, want de Ander met zijn geheel andere kijk op de wereld drijft me tot de uitersten van mijn kunnen en nog heb ik hem niet te pakken, terwijl ik wel mijn eigen kijk op de dingen moet aanpassen.

Een heel andere soort Ontmoeting is de lichamelijke, de aanraking, de streling en wederstreling, huid op huid. Wat genot betreft gaat er weinig boven een Ontmoeting in bed. En als het ook nog een mooie, beweeglijke en liefdevolle Ander is waar ik mee mag spelen, dan kan ik mijn geluk niet op.

Weer een andere Ontmoeting is de dans. Dit is voor mij niet zozeer een ontmoeting met een Ander, maar interactie tussen muziek en beweging. Ik kan uren aan een stuk

genieten op een dansvloer, de golven van de muziek van mijn armen naar mijn bovenlijf voelen stromen waar ze zich vertakken naar mijn heupen richting benen en mijn hoofd, en weer terug in weer andere combinaties, wat de muziek me op dat moment ook maar ingeeft, volgend, verend, vooruitlopend.

Sporadisch komt het voor dat ik mijn Ontmoeting in het maken van muziek beleef. Nog sporadischer is het dat ik die Ontmoeting heb samen met een Ander. Zulke Ontmoetingen vergen van mij een wel heel groot inlevingsvermogen. In de muziek moet je je beslissingen snel en op een duidelijke maat neerzetten. Ook de reacties van die Ander moeten op een voor jou duidelijke maat en in een voor jou duidelijke richting gaan, zodat je er direct op kunt reageren. Reageer je niet binnen een voor de Ander acceptabele termijn, dan sterft de muziek uit en daarmee de Ontmoeting. Je bent weer terug in de wereld. Natuurlijk geldt dat evengoed voor andere Ontmoetingen, maar een Ontmoeting in muziek klinkt ook nog eens als een klok en je moet de techniek die je gebruikt tot in de puntjes beheersen.

Weer een ander soort Ontmoeting, en dan hou ik op, beleef ik in de taal. Taal vloeit vaak zomaar uit mijn pen, en als ik het overlees blijkt het me soms te bevallen, hoewel anders dan ik had verwacht. Soms blij ik dingen te hebben geschreven die ik zelf nooit zou kunnen bedenken, alleen maar omdat er meer betekenis in mijn woorden is geslopen dan ik had bedoeld. Ook kan ik worstelen met taal. Zinsdelen verplaatsen, komma's verwijderen en bijzetten, of moet de zin echt helemaal om of geschrapt? Zoekend naar de perfecte opeenvolging van woorden, zinnen, paragrafen en hoofdstukken. Daarbij word ik voor een groot deel gestuurd door de talloze mogelijkheden en onmogelijkheden die de taal in zich bergt. Je kunt niet zomaar alles doen, en wat je wel kunt is vaak oerlelijk. Het vergt het uiterste van mijn creativiteit om te zeggen wat ik wil op een manier die ik leuk vind om te lezen. Veel verrassingen liggen verborgen voor wie de taal echt in het gareel probeert te krijgen. Ik hoop maar dat u daar iets van hebt gemerkt.

Dit zijn voor mij speciale mystieke ervaringen, Ontmoetingen die ik regelmatig heb en die ik soms zelfs bewust kan laten gebeuren. Vanzelfsprekend zijn het niet de enige soorten, maar ik kan in deze niet uitputtend zijn. Dat zou wat al te saai worden.

Ik mag dan mijn Ontmoetingen hebben, meestal heb ik ze niet. Meestal houd ik mijn vaste punten veilig in het oog. Dat is rustig en makkelijk, tegenover die heerlijke maar vreselijk vermoeiende Ontmoeting. Die Ontmoeting is vaak zelfs veel en véél te vermoeiend. Laat die god soms ook maar in zijn eigen sop gaar koken. Hij bekommert zich toch ook niet om mij, wat zou ik me dan aan Hem gelegen laten liggen? Ik kan me er af en toe gerust niets van aantrekken. Uit ervaring weet ik dat ik op een gegeven moment altijd wel weer gegrepen wordt. Zo heeft die god ook zijn geruststellende kanten. Je kunt best eens iets links laten liggen. Wat zou je je druk maken om een klein deeltje van je omgeving dat je mist. Er is oneindig veel dat je mee kunt maken, juist omdat je maar zo beperkt bent en slechts een beperkte tijd hebt. Dus waarom zou je het specifieke ding dat nu aan je appelleert niet ongezien voorbij laten gaan? Het ongeziene vermeerder je niet drastisch als je een paar dingen negeert. God zal je heus niet straffen als je even geen zin hebt om te spelen. Dat is precies het geruststellende aan het bestaan van die god met de twee gezichten. Er is altijd en overal iets nieuws te ontdekken. Laat je iets ongezien voorbij gaan, dan komt er wel weer wat anders. Met die gedachte kun je 's avonds gerust in vergetelheid wegzinken en kun je jezelf soms lekker op je bank nestelen met een afstandsbediening in je hand. Je mist eigenlijk niets.

Het verhaal is verteld. Daarvoor dank ik mijn muzen. Ik heb ze nodig gehad en ik kan nauwelijks inschatten hoeveel. Ze hebben me rijkelijk gegeven waar ik om vroeg en meer dan dat. Tegelijk hebben ze me gefolterd. Ze hebben me laten smachten en wanhopen. Maar ook daar dank ik ze voor. Zij hebben geweten wanneer mijn tijd rijp was. Ze hebben me onthouden en gegeven precies op de juiste momenten, precies op de momenten die me verder brachten in de voltooiing van dit verhaal, precies dit

verhaal. Elk moment had ik nodig, en van elk moment heb ik op de gepaste wijze genoten. Ik heb mijn toren gebouwd zonder dat ik de neiging voel hem weer omver te werpen. Nu kan ik ophouden te bestaan en opgaan in een welverdiende rust.